

**ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
PAMIATKOVÁ ZÓNA MARKUŠOVCE**

Zásady ochrany pamiatkového územia

PAMIATKOVÁ ZÓNA MARKUŠOVCE

boli vypracované Krajským pamiatkovým úradom Košice
podľa § 29 ods. 2 Zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu
v znení neskorších predpisov.

Zásady ochrany pamiatkového územia

sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia,
definujú pamiatkové hodnoty pamiatkového územia a stanovujú požiadavky na
optimálny spôsob ich ochrany, obnovy a prezentácie,
vytvárajú aktuálny základný podklad pre výkon štátnej správy na úseku ochrany
pamiatkového fondu v pamiatkovom území,
sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je
podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie.

Kolektív spracovateľov:

Ing. arch. Eva Šmelková, zodpovedný riešiteľ

PhDr. Anton Karabinoš, archeológia

Ing. Vladimír Sobota, historická zeleň

OBSAH:

1. **ZÁKLADNÉ IDENTIFIKAČNÉ ÚDAJE, STR. 4 - 5**
  1. NÁZOV PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  2. NÁZOV OBCE PODĽA ZÁKLADNEJ ÚZEMNEJ JEDNOTKY A KATASTRA, V KTOROM SA PAMIATKOVÉ ÚZEMIE NACHÁDZA
  3. ORGÁN, KTORÝ ÚZEMIE VYHLÁSIL, DÁTUM VYHLÁSENIA, Č. ÚZPF
  4. VYMEDZENIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  5. ODPORÚČANIE VYHLÁSENIA OCHRANNÉHO PÁSMA

2. **ODÔVODNENIE OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA, STR. 6 - 26**
  - A. DÔVOD SPRACOVANIA ZÁSAD OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - B. STRUČNÝ HISTORICKÝ A STAVEBNÝ VÝVOJ ÚZEMIA
  - C. ZÁSADNÉ URBANISTICKÉ VÝVOJOVÉ ETAPY
  - D. URBANISTICKÁ ŠTRUKTÚRA PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - E. VYHODNOTENIE ÚZEMIA Z HĽADISKA PAMIATKOVÝCH HODNÔT
  - F. FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - G. NÁRODNÉ KULTÚRNE PAMIATKY
  - H. FUNKČNÉ VYUŽITIE OBJEKTOV V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ
  - I. SPOLUPRÁCA NA REGENERÁCII PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - J. PREHĽAD V SÚČASNOSTI PLATNÝCH AKO AJ ROZPRACOVANÝCH ÚZEMNOPLÁNOVACÍCH DOKUMENTÁCIÍ

3. **POŽIADAVKY NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE ÚZEMIA, NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE, OBJEKTOVEJ SKLADBY, VÝŠKOVÉHO A PRIESTOROVÉHO USPORIADANIA OBJEKTOV, PRVKOV INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, CHARAKTERISTICKÝCH POHĽADOV, SILUETY A PANORÁMY, ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK A ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT, STR. 27 - 42**
  - I. ZÁKLADNÉ POŽIADAVKY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - II. POŽIADAVKY NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - III. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE
  - IV. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE OBJEKTOVEJ SKLADBY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA
  - V. POŽIADAVKY NA VÝŠKOVÉ USPORIADANIE OBJEKTOV V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ
  - VI. POŽIADAVKY NA PRVKY INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU
  - VII. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE CHARAKTERISTICKÝCH POHĽADOV V ÚZEMÍ
  - VIII. POŽIADAVKY NA OCHRANU SILUETY A PANORÁMY ÚZEMIA
  - IX. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK
  - X. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

4. **ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA, STR. 43**
5. **PRÍLOHY**
6. **MAPOVÁ PRÍLOHA, 3 VÝKRESY**
7. **FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA**
8. **PRÁVNE NORMY, DIGITÁLNE FOTOGRAFIE, DIGITÁLNA PODOBA ZÁSAD OCHRANY, CD NOSIČ**

ČASŤ 1.

ZÁKLADNÉ IDENTIFIKAČNÉ ÚDAJE

1. NÁZOV PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

1. 1. Názov: PAMIATKOVÁ ZÓNA MARKUŠOVCE
1. 2. Typ pamiatkovej zóny: podhradie, vidiecka
1. 3. Číslo v ÚZPF: 54

2. NÁZOV OBCE PODĽA ZÁKLADNEJ ÚZEMNEJ JEDNOTKY A KATASTRA, V KTOROM SA PAMIATKOVÉ ÚZEMIE NACHÁDZA

2. 1. Sídlo: Markušovce
2. 2. Katastrálne územie: Markušovce
2. 3. Okres: Spišská Nová Ves
2. 4. Samosprávny kraj: Košický

3. ORGÁN, KTORÝ ÚZEMIE VYHLÁSIL, DÁTUM VYHLÁSENIA

3. 1. Vyhlásenie pamiatkovej zóny:
Všeobecne záväznou vyhláškou Okresného úradu Spišská Nová Ves č. 2/1993 zo dňa 26. 4. 1993
  3. 2. Uverejnenie: Vestník vlády SR , ročník 4, čiastka 2
  3. 3. Nadobudnutie účinnosti: 31. 8. 1994
- Vyhlásenie je v súlade so zákonom SNR č. 472/ 1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy, aj so zákonom SNR č. 295/1992 Zb.

4. VYMEDZENIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Hranica pamiatkového územia je popísaná v rozsahu podľa Vyhlášky Okresného úradu Spišská Nová Ves, s popisom upraveným podľa „Smernice na ostatné úlohy katastra nehnuteľností“ S74.20.73.49.00, vydanéj Úradom geodézie, kartografie a katastra SR v roku 1999. Hranica bola spresnená na základe revízie vyhlásenia pamiatkovej zóny v obci Markušovce, vykonanej Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky na pokyn Ministerstva kultúry SR č. MK 4448/2008-51/18100 zo dňa 18. 12. 2008. Listom č. PÚ-09/1357-3/6037/KOW zo dňa 5. 10. 2009 bola požiadaná Správa katastra Spišská Nová Ves o opravu údajov v katastri nehnuteľnosti, vyplývajúcich z tejto revízie. K dátumu vypracovania zásad neboli tieto údaje v katastri opravené.

Popis hranice územia pamiatkovej zóny začneme v jej najvýchodnejšom bode, a to vo východnom cípe parcely 552. Pokračujeme v smere hodinových ručičiek východnou hranicou parcely č. 552, v južnom cípe parcely sa hranica lomí na západ a opisuje južné hranice parcel: 552, 551, 548, 549/1, 546, 542, 541, 534, 533, 527, 524/1, 523, komunikácie 1751/1, 320, 319,

318, 316, 317, 309/3, 309/1, 308, 305/2, 307, 299, 296, 295, komunikácie 1761/1, 252, východnú hranicu parcely pričlenenej k č. 3, ďalej pokračuje južnými hranicami parciel 1762, 6, úzky úsek hranice parcely 1760, 7, 8, 9, 12/1, 13/1, komunikácie 1760, 18, 19, a južnú hranicu komunikácie 1759, kde sa lomí na sever a pokračuje východnou hranicou parciel č. 1759, 1758. V severozápadnom cípe parcely 1758 sa zlomí na východ, opíše severnú hranicu tejto parcely. Pri parcele č. 229 sa opäť zlomí na sever a opíše západnú hranicu parcely 229, 226 a cesty pričlenenej ku parcele 225. Tu sa zalomí na východ a opisuje dlhú severnú hranicu cesty pričlenenej ku parcele 225, severnú hranicu parcely 238, 240 až po dotyk s parcelou verejnej komunikácie 1761/1. Pokračuje po jej severnej a východnej hranici až do najsevernejšieho cípu pri hranici intravilánu, kde sa zalomí na východ a opíše severnú hranicu parcely 267, 268/1. V jej východnom bode sa zalomí na sever, opíše západnú hranicu parcely 305/1, a po severnej hranici tejto parcely pokračuje smerom na východ, ďalej pokračuje po severnej hranici 305/4, po severovýchodnej hranici parcely 305/6, 315, 338. V jej východnom cípe sa otočí na juh a opisuje východné hranice parciel 337/1, 335, 336, 334, 332, 331, 330, 329, 328 a 326. V juhovýchodnom cípe tejto parcely sa stočí na východ a pokračuje severnými hranicami parciel komunikácia č. 1751/1, parcely 523, 525. Z jej východného kúta pretne parcelu 526 do bodu v severozápadnom kúte parcely 527, pokračuje severnými hranicami parciel 533, 534, 541, 542, 544, 550, 551 a prichádza do svojho východiskového bodu pri hranici parcely č. 552.

5. ODPORÚČANIE VYHLÁSENIA OCHRANNÉHO PÁSMO

Pamiatková zóna Markušovce nemá doteraz vyhlásené ochranné pásmo. V návrhu na vyhlásenie pamiatkovej zóny (Ing. arch. M. Slováková, Levoča, február 1993) bolo autorkou materiálu uvažované zahrnúť do ochranného pásma zástavbu na východnej a západnej strane pamiatkovej zóny a tiež široké predpolie na južnej strane pamiatkovej zóny.

Pre ochranu pamiatkového územia je nutné vypracovať návrh a vyhlásiť ochranné pásmo pamiatkovej zóny Markušovce minimálne v rozsahu predpolia pred významnými architektúrami na južnej strane (po riekou Hornád) a tiež svahu za hradom na severnej strane, pretože akákoľvek nová výstavba v tomto priestore sa vzhľadom na konfiguráciu terénu dostáva do pohľadových kolízií s historickou architektúrou a tiež s mimoriadne cennou pohľadovou panorámou na sídlo vnímateľnou zo železnice.

Ochranné pásmo musí zabezpečiť, aby otvorený panoramatický pohľad na pamiatkovú zónu z juhu zostal nezastavaný - nenarušený. Ďalej podmienky pre prípadnú novú zástavbu v okolí hradnej vyvýšeniny je nutné v návrhu na vyhlásenie ochranného pásma stanoviť tak, aby sa nedegradovala dominantnosť areálu hradu a kostola.

ČASŤ 2.

ODÔVODNENIE OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

A. DÔVOD SPRACOVANIA ZÁSAD OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Požiadavka na vypracovanie zásad ochrany pamiatkového územia vyplýva z dikcie pamiatkového zákona. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky preto zahrnul vypracovanie Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Markušovce do Plánu hlavných úloh na rok 2010. Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Markušovce (ďalej len „Zásady ochrany“) vypracoval Krajský pamiatkový úrad Košice (ďalej len „KPÚ Košice“) v súlade s ustanovením § 29 ods. 2 Zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu (ďalej len „pamiatkový zákon“). Podkladom na vypracovanie Zásad ochrany bol pamiatkový výskum urbanisticko-historický, Obytná zóna „Za bocianom“, ktorý vypracovala PhDr. Norma Urbanová, Bratislava, 02.2010 a terénny prieskum vykonaný spracovateľmi zásad vo viacerých termínoch leta 2010.

Spracované Zásady ochrany nadväzujú na Návrh na vyhlásenie Pamiatkovej zóny Markušovce, ktorý vypracoval Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava, stredisko Levoča vo februári 1993. Autorkou materiálu je Ing. arch. M. Slováková. V časti 5. a 6. predmetného elaborátu boli stanovené základné podmienky na zachovanie a využitie kultúrnych hodnôt pamiatkovej zóny a podmienky riadenia územného rozvoja stavebnej a inej činnosti na území pamiatkovej zóny, týkajúce sa urbanistickej kompozície, ochrany zástavby, zachovania architektonických detailov, prístupu k povoľovaniu novostavieb, udržovania verejných priestorov a pod., ktoré slúžili na usmerňovanie a vykonávanie základnej ochrany pamiatkovej zóny. Osobitné zásady ochrany pamiatkového územia doteraz neboli právoplatne vydané, i keď v roku 2006 bol Ing. arch. Z. Majerovou a kolektívom pracovníkov KPÚ Košice, pracovisko Spišská Nová Ves vypracovaný materiál História Markušoviec pre budúcnosť obce a Zásady ochrany pamiatkovej zóny v obci Markušovce. Odborno-metodická komisia pri Pamiatkovom úrade Slovenskej republiky v Bratislave svojím posudkom zo dňa 30. 4. 2007 (Ing. arch. Viera Dvořáková) tento materiál posúdila ako nedostatočný podklad pre výkon štátnej správy na úseku ochrany pamiatkového fondu v pamiatkovej zóne Markušovce a požadovala ho nanovo vypracovať.

Zásady ochrany budú podľa § 29 odseku 2 pamiatkového zákona dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, ktorá je definovaná ako súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia. Zásady budú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie. Zásady ochrany obsahujú podľa § 29 odseku 3 pamiatkového zákona požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na

zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, prvkov interiéru a uličného parteru, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

B. STRUČNÝ HISTORICKÝ A STAVEBNÝ VÝVOJ ÚZEMIA

Územie dnešných Markušoviec, situované na sútoku Levočského potoka a rieky Hornád, ktorého dolina tvorí významnú komunikačnú cestu Spiša, bolo osídlené už od praveku. Toto osídlenie je bohatšie zachytené v severnej časti katastra Markušoviec a na územiach susedných obcí Odorín a Jamník. Napriek tomu aj z územia Markušoviec poznáme najstaršie doklady osídlenia - z doby neolitu boli zachytené dva kruhové objekty vo východnej časti nádvorja hradu Markušovce. Osídlenie územia Markušoviec je najvýraznejšie zastúpené dobou bronzovou, z ktorej nálezy boli zachytené v polohách Dolky a Bielidlo pri Levočskom potoku.

Obec Markušovce sa nachádza v južnej časti Hornádskej kotliny, 7 km juhovýchodne od Spišskej Novej Vsi. Vyvinula sa z dvoch pôvodne samostatných obcí s vlastným chotárom – z Markušoviec a Čepanoviec. K ich zlúčeniu došlo až po vzniku 1. ČSR.

Markušovce boli pôvodne strážnou obcou na postupne sa rozširujúcej severnej hranici Uhorska. Založili ju už v 11. storočí strážcovia hraníc – kopijníci, pod vedením stoličného kapitána Mikuláša, predka rodu Máriašsy. Jeho syn Mikuláš II. dostal údajne už v roku 1094 od kráľa Ladislava I. (1077-1095) povolenie postaviť na vyvýšenine nad riekou Hornád hrad. V roku 1198 potvrdil kráľ Imrich I. (1196-1205) v držbe hradu ďalšieho z potomkov kapitána Mikuláša, a to Marka I., ktorému majetkové práva potvrdil v roku 1208 Ondrej II.

Počas tatárskeho vpádu v roku 1241 boli Markušovce vyplienené. Po odchode tatárskeho vojska z Uhorska obnovil osadu syn Marka I., nazývaného Gola - Markus II., nazývaný Marias. Osada po ňom dostala meno Villa Marci. Pod týmto názvom sa prvý raz aj v roku 1280 uvádza v prameňoch. V nasledujúcom, 14. stor. sa však striedavo v písomnostiach vyskytuje aj názov obce Svätý Michal, totožný so zasvätením kostola. Syn Marka II. Mikuláš z rodu Batyzovcov dal v obci postaviť okolo roku 1280 neskororománsky kostol s patrocíniom Sv. Michala archanjela a v roku 1284 dostal od Ladislava IV. (1272-1290) povolenie na výstavbu hradu, ktorý žiadal postaviť na obranu kraja a jeho rodu. O tom, že slúžil na ochranu obchodnej cesty svedčí existencia trhového domu – prístreška pre cudzích trhovníkov, kde sa skladali aj s tovarom, ktorý sa v prameňoch spomína v roku 1409. Zmienku o týždennom trhu a výbere trhového mýta v obci nachádzame už v listine z roku 1352, v ktorej sa uvádza aj existencia mlyna a jatiek. Jedným z hlavných zdrojov príjmov Máriašsyovcov bolo banské podnikanie na Spiši, i v Markušovciach. Právo otvoriť baňu na zlato a striebro na svojich majetkoch, s obvyklými banskými právami, získal rod v roku 1344.

Existencia vyššie spomínaného najstaršieho hradu nebola zatiaľ preukázaná archeologickým výskumom ako jadro dnešného hradu. Jeho vznik sa podľa súčasného poznania kladie na prelom 14. a 15. storočia a jeho prvá prestavba sa kladie do obdobia vlastníctva

majetku potomkom línie Marka II. – Štefanom III. de Máriáss (+1516), ktorý bol kapitánom Spišského a Šarišského hradu a podžupanom Spišskej a Šarišskej stolice. Proti stavbe Markušovského hradu sa údajne postavili Levočania s prosbou o ochranu k Vladislavovi II., s odôvodnením, že majú obavy zo zneužitia takého postavenia zemepánom, na vyrubovanie mýta obchodníkom putujúcim cestou popri Hornáde. Štefan Máriássy sa s Levočanmi dohodol na podmienkach, nesmel však do opevnenia hradu zahrnúť aj kostol. Po smrti Štefana III. zdedil jeho majetky syn František I. (+1534), ale ako prívrženec na strane Zápoľského v spore proti Ferdinandovi Habsburskému o všetky majetky prišiel. Hrad v Markušovciach napadli a vyplenili Levočania za účasti cisárskych vojakov a dostal ho držania cisársky generál Kacianer, ktorý ho spolu s inými majetkami dal do zálohu mestu Levoča. Obec v rokoch 1531 a 1533 vyplenili Šeredyho hajdúsi a husári Imricha Bubeka, ktorý dostal Máriássyho gemerské majetky, a spolu s nimi i husári Žigmunda Štítnického. Vtedy prišli na obranu Markušoviec Levočania. Vzťahy Máriássyovcov s panovníkom usporiadal až zať Františkovho syna Pavla I. (+1587) Benedikt Bornemisza, verný cisárov prívrženec. Jeho prostredníctvom získala v roku 1546 Františkova vdova spišské majetky naspäť a po nej ich zdedil syn Pavol I., ktorý dal hrad znovu vystavať do jeho renesančnej podoby. Pavlovi synovia si po jeho smrti majetok rozdelili: František II. (+1613) a Pavol III. Máriássy ostali v Markušovciach, Ondrej I. (1558 – 1608) sa usadil v Batizovciach a Žigmund I. (1564 – 1622), spišský podžupan, býval v Chrasti nad Hornádom.

V. 1. pol. 17. stor. bol pánom na Markušovskom hrade Ondrejov syn František III. Máriássy (+1649), spišský podžupan, správca majetku Rákocziho sirôt. On dal postaviť na svojich majetkoch v susedných Čepanovciach nové, pohodlnejšie sídlo, v ktorom rodina bývala. Pôvodné rodové sídlo na Markušovskom hrade ostalo neobývané. Najmä po jeho smrti čoraz viac pustlo a v roku 1773 po údere blesku vyhorelo. Ďalšie kaštiele a kúrie sa potom začali stavať na majetkoch, sústredených na severnej strane cesty v Čepanovciach, kde boli pre výstavbu pohodlných sídiel, zväčša s ovocnou či okrasnou záhradou – neporovnateľne lepšie terénne podmienky.

V poslednej tretine 17. stor. až začiatkom 18. stor. sa v dnešných Markušovciach uvádzajú dve šľachtické sídla – kaštieľ a kúria, ktoré však v pramennom materiáli nie sú územne špecifikované. V zázname z roku 1685, týkajúcom sa majetku Františka Máriássyho, sa uvádza dvojpodlažný murovaný kaštieľ a murovaná kúria charakterizovaná ako ruina. V zázname z roku 1711 o spišskom majetku notára Mikuláša Máriássyho sa v Markušovciach uvádza kaštieľ, ktorého časť už bola ruinou (hrad). V tom istom zázname sa spomína opustená kúria zvaná Vlkovec, mlyn a hostinec.

Markušovce mali v roku 1787 - 65 domov a 408 obyvateľov, v roku 1828 - 70 domov a 517 obyvateľov.

Čepanovce (Štefanovce) boli pôvodne tiež kopijnickou dedinou. V roku 1787 mali 68 domov a 677 obyvateľov, zaoberajúcich sa poľnohospodárstvom, prácou v baniach a lesoch. Arciknieža Albrecht tu založil pražiareň železnej rudy a v Štefanovciach vlastnil časť pozemkov spolu s Františkom Máriássym. Aj v tejto obci pokračovala výstavba zemepanských sídiel, najmä od konca 17. stor., úmerne s narastaním členov jednotlivých línií rodu. Okrem už spomenutého kaštieľa Františka III. Máriássyho, ktorý dodnes tejto časti sídla dominuje, tu boli pravdepodobne

ešte dve kúrie. Jednou z nich je pravdepodobne budova dnešného obecného úradu, u ktorej výskum preukázal renesančné jadro. V 19. storočí tu mali majetky a kúrie potomkovia Františka III. Máriássyho., od ktorých odkúpil v roku 1933 podiely Alexander Wieland.

V Štefanovciach mali majetok aj potomkovia línie Žigmunda Máriássyho (1564 – 1662) z Chrasti nad Hornádom – Michal a Ladislav. Michal mal svoje sídlo s okrasnou záhradou na východnej strane sídla pri Odorínskej ceste, ktoré bolo začiatkom 20. stor. rozparcelované pre radovú zástavbu (dnešné parcely 319 – 338). Ladislav vlastnil dvojpodlažnú kúriu s ovocnou záhradou na hranici medzi Markušovcami a Čepanovcami, na hradnom návrší (v polohe za dnešným „kultúrnym domom“ a plochy za kostolom na južnej strane Podhradovej ulice), Kúriu postavili v 1. tretine 19. storočia ako novostavbu s výrazným podielom hospodárskych priestorov v rozsahu: dva domy, hospodársky objekt, dvor a ovocná záhrada.

V roku 1790 si potomkovia Máriássyovcov postavili v Čepanovciach barokovo-klasicistické sídlo (dnes Michalská 73). V 19. stor patril tento kaštieľ Augustínovi Máriássymu od ktorého ho odkúpil Ondrej Wieland, ktorého rodina vlastnila v 2. pol. 19. stor veľkú časť máriássyovských majetkov v Markušovciach a Čepanovciach.

V rokoch 1880 - 1890 zaznamenali obidve obce veľké vystáhovalectvo. V roku 1892 tu vznikol Drevársky závod a banský priemysel. Stavebne obec splynula s Markušovcami v priebehu 19. stor. Administratívne sa tak stalo po vzniku 1. ČSR. Výstavba nových rodinných domov sa v 1. polovici 20. storočia sústredila do Čepanoviec, okolo železničnej stanice.

Po roku 1945 bol majetok Mariássyovcov (neskôr Vielandovcov) skonfiškovaný. Hospodárske objekty kaštieľa a takmer 10 kúrií zmenili funkčnú náplň, začala ich postupná degradácia. Kaštieľ a letohrádok spravovalo Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi a neskôr Spišské múzeum v Levoči. Hrad, ktorý má dediča, je dnes v zlom stavebnotechnickom stave.

V 2. polovici 20. storočia vznikla severne od historického súboru nová obytná zóna. Do kontaktnej polohy s historickými objektmi v centre sídla boli postavené účelové objekty občianskej vybavenosti (hasičská zbrojnica, knižnica so špeciálnou školou, ZŠ,..).

Vývoj názvu obce:

1280 – Vila Marci, 1328 – Szentmichalur, 1345 – Mariusdorf, 1346 – Marcusfalua, 1352 – Zentmyhal, que al.n. villa Marci nuncupatur, 1378 – Markusfalua alias Zenthmihal, 1505-
Markussowcze, Markusfalua,
maďarsky: Márkusfalu, Márkuscserpánfalu
nemecky: Marksdorf
1295 – Villa Stephani, 1307 – Villa Chepani, 1337 – Chepanfalva, 1389 – Stephanfalua,
Estphanfalua, 1773 – Stefanowcze
maďarsky: Csepánfalu

Ku kapitole vid'. Obrázkovú prílohu označenú ako Časť 2. B.

C. ZÁSADNÉ URBANISTICKÉ VÝVOJOVÉ ETAPY

Ako sme spomenuli vyššie, stredoveké osídlenie územia dnešných Markušoviec predstavujú zaniknuté osady z 13. - 15. storočia, ktoré však nie sú archeologickým výskumom ani nálezmi lokalizované. Predpokladáme však, že boli situované v rovnakom priestore ako dnešné sídlo, keďže stredoveká cesta, vedúca z Markušoviec do Spišskej Novej Vsi, bola lokalizovaná na východných svahoch kopcov Kruhy a Šibenec, teda v približne rovnakej polohe ako súčasná. Táto cesta bola využívaná v 14. storočí. K počiatkom obce siaha datovanie neskorománskeho rím. kat. kostola, spomínaného v roku 1280.

Obec (Markušovce + Čepanovce) sa v priebehu stredoveku vyvinula na významné sídlo Dolného Spiša. K priaznivému hospodárskemu rozvoju prispelo niekoľko činiteľov. Obec sa nachádzala na ceste vedúcej z Levoče cez Harichovce, Spišskú Novú Ves, Nálepkovo, Švedlár a Mníšek nad Hnilcom. Tam sa cesta napájala na hlavnú trasu tzv. Veľkej cesty smerujúcej zo Spiša na Dolnú zem. Táto obchodná cesta viedla pod hradom. Koncom 15. storočia, resp. začiatkom 16. storočia Štefan Mariássy hrad rozšíril a opevnil. V 2. tretine 16. storočia dal Pavol Mariássy hrad obnoviť a prebudovať v renesančnom duchu, čo zhruba zodpovedá jeho terajšej podobe. K pôvodnej jednoloďovej stavbe kostola postavili v 2. polovici 15. storočia nové presbytérium a novovzniknutý sieňový priestor zaklenuli sieťovou klenbou. Po západnej strane areálu hradu a kostola bola radová zástavba ľudových domov obce Markušovce obojstranne pozdĺž hradskej a na východnej strane hromadná zástavba ľudových domov obce Čepanovce, severne od cesty.

Dnešnú tvár začala obec dostávať v 17. storočí, keď začala v časti Čepanovce postupná výstavba panských sídiel so zázemím na rozsiahlych parceliach, v rade severne okolo hradskej. Výstavba opevneného renesančného kaštieľa, najlepšie zachovaného a najväčšieho v Markušovciach, bola ukončená v roku 1643. Kaštieľ bol pôvodne opevnená obytná, jednoposchodová budova s okrúhlymi vežami na nárožiach, ukončená atikou. Tok rieky Hornádu bol tesne pri múroch kaštieľa, aby pomáhal pri obrane. Aj tento kaštieľ bol teda viac obranným ako reprezentačným sídlom. Opevnený bol valom, zvyšky ktorého možno vidieť ešte aj dnes v terénnej konfigurácii. V druhej polovici 18. storočia (1773) bol kaštieľ prestavaný a rokokovo upravený. Na hornej terase parku vybudovali roku 1778 letohrádok Dardanely.

Obec ako rodové sídlo Mariássyovcov prosperovala z výsledkov banského podnikania rodiny. Postupne tu pribúdali kaštiele a kúrie viacerých členov rodiny. Po Rákocziho vojne zač. 18. storočia však stratila svoj politický význam, čo negatívne poznačilo jej ďalší rozvoj a začala V 18. a 19. storočí obec postihli živelné pohromy, najmä požiare, v roku 1813 povodeň a v roku 1831 cholera. Na mape z Prvého vojenského mapovania (koniec 18. stor.) je obec zachytená v podobe dvoch samostatných katastrálnych území Markušoviec a Čepanoviec. Markušovce na západnej strane hradného kopca sú, ako sme spomínali vyššie, radovou cestnou dedinou, Čepanovce dedinou s hromadnou zástavbou, kde sa pri hlavnej komunikácii začínajú budovať šľachtické sídla. Na mape z Druhého vojenského mapovania (začiatok 19. stor.) je zástavba v Čepanovciach zreteľne rozčlenená na rozsiahle parcely jednotlivých kaštieľov so záhradami a zázemím. Obytná zástavba sa presunula k ceste, kde východne od centra vznikla obojstranná radová zástavba ľudových domov. Mapa zachytáva i rozsiahlu parkovú plochu na juhu za Hornádom, kompozične

i dispozične naviazanú na dnešný kaštieľ č. 73 na Michalskej ulici. Zároveň sa na odrazenom ramene Hornádu začína formovať hospodárske zázemie sídla s mlynom. Túto situáciu podrobnejšie mapuje katastrálna mapa z roku 1870, ktorá podrobne zobrazuje i rozčlenenie zástavby v rámci parciel.

Nový rozvoj obce prinieslo jej napojenie na železnicu, čo bolo impulzom pre novú výrobu a následnú obytnú výstavbu. Obec sa v 1. polovici 20. stor. doplnila o domy na východnej strane sídla okolo železničnej stanice v Čepanovciach. V 2. polovici 20. storočia vznikla nová obytná zóna na severozápade sídla, ktorá sa naďalej rozširuje občianskou zástavbou i smerom do centra, kde boli postavené budovy občianskej vybavenosti.

Ku kapitole viď. Obrázkovú prílohu označenú ako Časť 2. C.

D. URBANISTICKÁ ŠTRUKTÚRA PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Z urbanistického hľadiska zlúčená obec predstavuje typ radovej cestnej dediny pri ceste pod hradom. Areál hradu a kostola je v zástavbe pamiatkovej zóny dominujúci, i keď táto jeho dominantnosť bola nevhodnou zástavbou a prerastenou zeleňou potlačená. Hlavnou zastavovacou osou je cesta (vo východno-západnom smere). Súbor kaštieľov a kúrií v centre, naviazaný na túto os spolu s hradom, kostolom a s ďalšími objektmi a hodnotnými plochami zelene, tvoria ucelený historicko-urbanistický súbor rozprestierajúci sa ľavom brehu rieky Hornád, na severnej strane hlavnej historickej komunikácie.

Pamiatková zóna v obci Markušovce si do dnešných čias zachovala takmer pôvodnú skladbu parciel, ako ju prezentuje historická mapa z roku 1870. Základnú dispozičnú schému tvorí jediná uličná os, na severnej strane s parcelami kaštieľov a kúrií, zoradených vedľa seba v osiach kolmých na uvedenú uličnú sieť. Parcely na južnej strane tvorili parky a záhrady, ako to prezentuje historická mapa z roku 1870. Pôvodné parcely kaštieľov a kúrií sú niekde zachované, niekde rozdelené na väčšie či menšie parcely. Spôsob zástavby týchto pôvodných rozsiahlych obdĺžnikových parciel, orientovaných S–J smerom, obsahoval reprezentačný objekt na južnej strane pri ulici a hospodárske objekty a záhrada na severnej strane. Pri rozsiahlejšom komplexe boli významnejšie hospodárske budovy umiestnené i v ulici, kde tvorili spolu s kaštieľom uzavretú trojstrannú zástavbu parcely, ktorá pokračovala záhradou (kaštieľ Michalská č. 59).

Novodobo v 20. stor. vznikli kolmo na hlavnú os dve krátke priečne zastavovacie osi obytnej výstavby. Staršia vo východnej časti pamiatkového územia pri Odorínskej ceste a nová v strede pamiatkového územia (Školská ulica), na úpäti hradného kopca, v pôvodnej hranici obcí Markušovce a Čepanovce. Zástavba parciel (v smere V-Z) pri Odorínskej ceste je rôzna, podľa situácie a konfigurácie terénu. Obytné domy, tu umiestnené, sú väčšinou trojpriestorové, podpivničené s hospodárskymi budovami, radenými v uzavretých dvoroch, dnes už prestavané a modernizované. Zástavba parciel na Školskej ulici je pravidelná. Širšie obdĺžnikové parcely (v smere Z-V) majú zástavbu domu štvorcového pôdorysu v strede parcely, vpredu pri ulici je okrasná záhrada, vzadu hospodárske budovy. Pôvodné parcely s obytnou zástavbou rôznej kvality sú i na západnej a severnej strane hradného kopca, na Podhradovej ulici obkolesujúcej návršie hradu.

E. VYHODNOTENIE ÚZEMIA Z HĽADISKA PAMIATKOVÝCH HODNÔT

Sídlo Markušovce je nositeľom pamiatkových hodnôt hmotnej i nehmotnej povahy, ktoré boli dôvodom vyhlásenia jeho historicky najcennejšej časti za pamiatkovú zónu, a ktoré sú predmetom pamiatkovej ochrany. Hodnoty historického sídla sú definované najmä vysokou mierou zachovanej historickej architektúry a urbanistickej štruktúry, pozostávajúcej z komplexu hradu a kostola a zo zástavby reprezentačných obydlí šľachty, doplnených hodnotnými parkami a záhradami.

PAMIATKOVÉ HODNOTY ÚZEMIA HMOTNEJ POVAHY

- Pamiatková zóna Markušovce nesie **hodnotu obrazu krajiny**. Obec sa nachádza v južnej časti Hornádskej kotliny na sútoku Levočského potoka s Hornádom. Leží vo Fatransko-tatranskej oblasti, v blízkosti Národného parku Slovenský raj, ktorého hranica je od obce vzdialená len 8 km. Stred obce sa nachádza v nadmorskej výške 435 m n. m. a kataster obce predstavuje väčšinou kotlinovú oráčinovú a lúčnu poľnohospodársku krajinu s prechodom do lesnej krajiny. Zástavba tvorí harmonickú urbanistickú kompozíciu, s historickou zeleňou previazanou na okolitú zalesnenú krajinu s prírodnými hodnotami. Katastrálne územie obce je súčasťou sústavy NATURA 2000, ide o chránené vtáčie územie Volovské vrchy. V katastri obce sa nachádzajú viaceré prírodné pamiatky, ktorými sú Markušovská transgresia paleogénu a Markušovské steny. Markušovská transgresia paleogénu je prírodná pamiatka vyhlásená na ochranu výrazného geomorfologického útvaru na rozhraní paleogénnych vrstiev a triasových vápencov v Hornádskej kotlině, dôležitých z vedeckovýskumného, náučného a kultúrno-výchovného hľadiska. Ďalšou národnou pamiatkou sú Markušovské steny, ktoré sú zaradené do územia európskeho významu - Vápence v údolí Hornádu. Toto územie zahŕňa 6 samostatných lokalít strmých strání, brál a skalných stien zvažujúcich sa k rieke Hornád v úseku medzi Markušovcami a Olcnavou na Spiši. Súčasťou tohto územia je turisticky najatraktívnejší objekt, Markušovský skalný hrieb. Je to najväčší hribovitý 8 m vysoký skalný útvar na Slovensku. (viď. obrazovú prílohu časť 2.E.)
- Vzhľadom na konfiguráciu terénu sa sídlo v diaľkových pohľadoch z prístupových ciest uplatňuje len minimálne a možno ho pozorovať len z prírodných vrcholov v okolitej krajine (z Miškovej turne, či lokality Puciskej). Hodnotu **vonkajšieho obrazu územia** však možno pozorovať cez široký južný panoramatický pohľad zo železnice, ktorý je mimoriadnou pamiatkovou hodnotou. Panoráma sídla je tvorená výškovou dominantou hradného kopca s ohradeným kostolom na západnej strane, klesajúcou k najvýraznejšej hmote renesančného kaštieľa v centre kompozície, a k radovej zástavbe kaštieľov a kúrií v uličnej zástavbe. Prirodenou dominantou PZ a aj celého sídla – výškovou aj hmotovou - je teda kostol a hrad. Východne od kostola a hradu (pri pohľade z juhu) dopĺňa túto dominantu mohutná, z diaľky dominujúca hmota, renesančného kaštieľa. Pri pohľade zo

severu je dominantný letohrádok Dardanely. (vid'. Výkres č. 1 „Širšie vzťahy“ v prílohe a obrazovú prílohu časť 2.E.)

- Hodnota **vnútorného obrazu územia** je v zachovaní priestorovej štruktúry pamiatkovej zóny, výškového a hmotovo-priestorového usporiadania objektov - fenomén rozvíjajúceho sa podhradského mestečka, ktoré v dôsledku historických okolností malo po porážke rákocziovského povstania pozastavený rozvoj a zostalo v polohe dediny s jedinečnými, nadregionálne dôležitými dominantnými architektúrami. Lokalita má polovidielky charakter, kde určujúcimi pamiatkovými hodnotami sú veľké profánne a dominantná cirkevná stavba, kontrastujúce s ostatnou zástavbou a s prírodným rámcom. Zástavba v pamiatkovej zóne je prevažne s dvomi nadzemnými podlažiami a s výraznými hmotami striech. Je to reprezentačná obytná zástavba, ktorá sa, napriek zlému stavebnotechnickému stavu niektorých objektov, zachovala vo svojom pôvodnom rozsahu a výraze. Najvýznamnejšími pohľadmi v interiéri pamiatkového územia sú pohľady v osi Michalskej ulice na renesančný kaštieľ, s areálom kostola a hradu v pozadí, z príchodu od Spišských Vlách, alebo pohľad na areál hradného kopca, pri príchode od Spišskej Novej Vsi. (vid'. Výkres č. 3 „Zásady ochrany“ v prílohe a obrazovú prílohu časť 2.E.)
- Vzhľadom na otvorený pohľad z juhu, možno v plnom rozsahu vnímať hmoty striech na historickej architektúre. Na objektoch kvalitnej architektúry z rôznych slohových období sa tu uplatňujú rôzne typy šikmých či manzardových striech a tiež renesančná strecha s atikou. Táto rôznorodosť striech je **pamiatkovou hodnotou**, ktorá musí ostať zachovaná. Tradičnou krytinou striech bol, tak ako je to aj v ďalších sídlach na Spiši, štiepaný šindel, ktorý bol neskôr nahradený keramickou krytinou a vláknocementovými šablónami. Tradičná strešná krajina v pamiatkovej zóne je teda viacfarebná a materiál a farba krytiny sú hodnotou, ktorej zachovanie sa sleduje prednostne vo vzťahu k architektúre jednotlivých pamiatok a až v druhom rade ku urbanistickej štruktúre. Komíny na strechách sú tehlové, neomietané, majú výraznú hmotu s hlavicami a strešnú krajinu vhodne dopĺňajú. (vid'. obrazovú prílohu časť 2.E.)
- Pamiatkové územie má hodnotu **historického pôdorysu** s centrálnou pevnostnou stavbou a kostolom na návrší a so zachovanou štruktúrou radovej zástavby na severnej strane hlavnej komunikácie. Parcely nerovnakej šírky sú hĺbkové, s reprezentačným obytným objektom pri ulici a s hospodárskymi budovami a okrasnými či úžitkovými záhradami v hĺbke parcely. Celkovo možno konštatovať významnú mieru zachovania historickej parcelácie. V pamiatkovej zóne sa zachovala takmer rovnaká skladba parciel ako ju prezentuje historická mapa z roku 1870. Základnú dispozičnú schému tvorí jediná uličná os prechádzajúca v smere V-Z, na severnej strane s parcelami kaštieľov a kúrií, zoradených vedľa seba v osiach kolmých na uvedenú uličnú sieť. Parcely na južnej strane, pod cestou, tvorili parky a záhrady.
- **Hodnota zachovanej objektivej skladby** pamiatkového územia je reprezentovaná unikátnym komplexom historických stavieb sídla – kostol, hrad na návrší a ďalšie kaštiele a kúrie s vlastným zázemím. Markušovce vynikajú nezvyčajnou koncentráciou umelecko-

historických pamiatok. Hradný komplex je jedinečným nositeľom hodnoty veku a umelecko-historickej hodnoty z dôvodu, že v sebe dodnes zakonzervoval ucelené zvyšky najstarších stredovekých konštrukcií zo 14. a 15. storočia. Hodnota autenticity sa predovšetkým prejavuje minimálnymi novodobými zásahmi, ktoré by zdegradovali historické konštrukcie. Renesančný kaštieľ (Michalská ul. č. 59), rokokovo prestavaný, si dodnes čitateľne zachoval jednoduchú dispozíciu a skladbu renesančných interiérov. Letohrádok Dardanely zostal nedokončeným torzom, ale i tak je najvýznamnejšou pamiatkou rokokovej architektúry na Slovensku. Stavba je svedkom vyspelosti domácich umelcov a remeselníkov a dovŕšením stavebného vývoja markušovského šľachtického sídla.

- Zástavba v pamiatkovom území vykazuje **architektonické, umelecko-historické a výtvarné hodnoty** viazané na jednotlivé národné kultúrne pamiatky a historické slohy. Na hrade sa zachoval objemný súbor neskororenesančných architektonických a výtvarných prvkov (renesančné združené okná s kamennými nadokennými rímsami na južnej fasáde hradu, šambrány okenných otvorov, portály, krb atď.). Najreprezentatívnejším objektom s množstvom kvalitných detailov je renesančný kaštieľ či letohrádok Dardanely. Remeselné kvality nesú i drevené prvky: okná zdobené rezbou, drevené brány. V menšej miere sa vyskytujú kovové prvky: mreže, oplotenia.
- **Hodnoty archeologického dedičstva** sú bohatšie zachytené v severnej časti katastra Markušoviec a na územiach susedných obcí Odorín a Jamník, čo znamená, že na osídlenie boli využívané vzdialenejšie ľavobrežné terasy rieky Hornád a zakladanie sídlisk sa vyhýbalo bezprostrednej blízkosti tokov riek. Napriek tomu aj z územia Markušoviec poznáme najstaršie doklady osídlenia. Z doby neolitu boli zachytené dva kruhové objekty vo východnej časti nádvorja hradu Markušovce, v hĺbke 110 cm pod súčasným terénom. V ich výplni sa našli fragmenty keramiky, ktoré objekty dotali. Osídlenie územia Markušoviec je najvýraznejšie zastúpené dobou bronzovou, z ktorej nálezy boli zachytené v polohách Dolky a Bielidlo pri Levočskom potoku. Ide o nálezy zemníc, zahĺbených obytných objektov, spolu s nálezmi keramiky, mazanice a uhlíkov ako aj samostatných ohnísk. Tieto sídelné objekty sú súčasťou rozsiahlejšieho osídlenia z doby bronzovej, dokumentovaného aj v susediacich obciach Odorín a Jamník. V polohe Brunské bola zachytená jama s nálezmi železnej podkovy, kovania a klinca; inventár je datovaný do doby 13. – 15. storočia. Stredoveká cesta, vedúca z Markušoviec do Spišskej Novej Vsi, bola lokalizovaná na východných svahoch kopcov Kruhy a Šibenec. Cesta bola využívaná v 14. storočí. Počas archeologického výskumu hradu v roku 2006 bola v jeho severovýchodnom trakte zachytená priekopa (pred severovýchodnou hradbou) a pôvodná, renesančná, tehlová dlažba z 15. a zo začiatku 16. storočia v interiéroch. Nálezy korešpondujú s prestavbou hradu v 15. storočí a s výstavbou severovýchodného objektu hradného areálu.
- **Najhodnotnejšou historickou zeleňou** v pamiatkovej zóne v Markušovciach je zachovaný park pri renesančnom kaštieli. Ide o barokový park s pravidelnou parkovou dispozíciou, pričom v súčasnosti prevládajúcim slohom je eklektická zmes, ktorá vznikla postupným

vnášaním historizujúcich zásahov do parku. Napriek tomu má park nadpriemerné architektonicko - sadovnícke parametre. Pred vstupom do rím-kat. kostola sa zachovali dve staré lipy, ktoré vhodne rámujú čelný pohľad na kostol. Ostatná zeleň v pamiatkovej zóne nemá pamiatkové hodnoty, je novodobá. Moderné sadové úpravy sú veľakrát nekoncepčne vysadené. Zeleň pochádzajúca z náletov v okolí historických stavieb je zaburiňujúca, nemá na týchto miestach opodstatnenie (bránenie diaľkových pohľadov na historické stavby). Uvedená zeleň má význam len v častiach prudkých svahov, kde má protierózny vplyv. Aj na svahoch je však potrebné uprednostniť krovitú zeleň, ktorá nebráni diaľkovým pohľadom na historické objekty. Hodnotnou zeleňou je i NKP anglický park, patriaci ku objektu kaštieľa na Michalskej ulici č.73, nachádza sa však mimo územia pamiatkovej zóny.

PAMIATKOVÉ HODNOTY ÚZEMIA NEHMOTNEJ POVAHY

- Územie pamiatkovej zóny vykazuje **pamiatkové hodnoty nehmotnej povahy** spojené so starobylým rodom Máriašsy de Márkusfalva et Batizfalva (z Markušoviec i Batizoviec), ktorý patrí medzi najstaršie písomne doložené rody v Uhorsku. Môžeme predpokladať, že predkovia tohto rodu sa sem pôvodne dostali ako strážcovia hraníc. Príslušníci rodu sa zúčastnili na bojoch medzi Matúšom Čákom Trenčianskym a Karolom Róbertom z Anjou. V spišskom oddiele zemanov na strane Karola Róberta bojoval pri Rozhanovciach magister Markus De Máriafalva, podľa ktorého získala celá rodina prívlastok Máriašsy. Máriašsyovci sa venovali baníctvu. Kutacie právo dostali v roku 1344 od kráľa Ľudovíta. V roku 1352 si Máriašsyovci podelili svoje majetky na Spiši a Gemeri. Neskôr sa na Spiši rozdelili na batizovskú a markušovskú vetvu a na Gemeri na brzotínsku a hrušovskú. Rod sa pridala na stranu Zápoľských a po ich porážke prišiel o niektoré majetky. Späť ich získali po revízii od kráľa Ferdinanda v roku 1538. Do konca 16. storočia boli Máriašsyovci hlavne statkármi, od 17. storočia sa uplatnili najmä vo vojenstve a v politickom živote v Uhorsku. V čase povstání sa priklonili na stranu Imricha Thököliho, neskôr k protihabsburskému vystúpeniu Františka II. Rákocziho. Väčšina príslušníkov Máriašsyovskej rodiny sa hlásila k evanjelickej cirkvi. Patronátne a zemské právo mali aj nad katolíckou cirkvou. Barónsky titul a erb od cisára Františka Jozefa I. získal v roku 1888 Ján Máriašsy z Markušoviec a Batizoviec, poľný maršál, rytier Leopoldovho rádu a člen hornej snemovne. Archív rodiny Máriašsy bol do roku 1872 v Batizovciach, potom v Markušovciach a odtiaľ, ešte pred I. svetovou vojnou, bol prenesený do Národného múzea v Budapešti. Markušovský hrad je v súčasnosti na základe reštitúcie vrátený do rúk rodiny Máriašsyovcov, ktorá sa usiluje o jeho postupnú obnovu.

Všetky vyššie uvedené pamiatkové hodnoty vytvárajú jedinečný celok, v ktorom každá zo špecifikovaných hodnôt - okrem svojej osobitnej hodnoty – spolupôsobí a má nezastupiteľné miesto v jedinečnom a pre Markušovce charakteristickom vzhľade a výraze.

F. FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

V pamiatkovom území Markušovce je historicky tradičná obytná funkcia reprezentačného typu, súvisiaca s rodovým sídlom Máriássyovcov, doplnená ohradenou sakrálnou stavbou a bývaním ľudového charakteru. Táto historicky zachovaná obytná funkciu je dodnes v území primárna a je doplnená administratívou, kultúrou a občianskym vybavením v pôvodných kaštieloch a kúriách.

Obec v súčasnosti leží mimo hlavného cestného ťahu II/536 (Spišská Nová Ves - Košice), ktorý bol presunutý severne od obce. Cez obec prechádza obslužná komunikácia v trase pôvodnej historickej cesty. Základnú dopravnú kostru tvorí cesta Spišská Nová Ves – Markušovce – Odorín s napojením v Odoríne na cestu II/536. Cesta v obci je silne zaťažená nákladnou dopravou (smer Rudňany). Má negatívny vplyv na životné prostredie a zástavbu v pamiatkovej zóne (prašnosť, otrasy, hlučnosť a exhaláty). Situácia sa čiastočne zlepšila prebudovaním komunikácie, kde sa vytvoril peší chodník pozdĺž cesty. Sprehľadnila sa tým dopravná situácia a vylúčili sa kolízie medzi pešou a automobilovou dopravou. Autobusová doprava je v obci zastúpená prímestskými linkami, čo predstavuje podľa údajov obce približne 100 spojov v oboch smeroch za pracovný deň, prechádzajúcich cez pamiatkovú zónu. V území pamiatkovej zóny je jedna autobusová zastávka, umiestnená pred obecným úradom, s prístreškami po oboch stranách cesty. Zastávka je zrekonštruovaná, s vybudovaným samostatným zastávkovým pásom a čakacie priestory sú vybavené prístreškami pre cestujúcich. Statická doprava v pamiatkovej zóne je v súčasnosti sústredná do troch parkovísk: kapacitne predimenzované parkovisko na hradnom kopci pri kostole, na funkciu viazané parkovisko pri obecnej úrade a ako parkovisko pre turistov príležitostne využívaná veľká neupravená plocha v predpolí renesančného kaštieľa.

Južnou časťou Markušoviec prechádza hlavná dvojkoľajová rýchliková elektrifikovaná železničná trať c. 400 Žilina – Košice, so zastávkou pre osobné vlaky.

Pamiatkovým územím nepreteká žiadny vodný tok. Sídlo na južnej strane ohraničuje rameno rieky Hornád, ktoré je približne pri strede pamiatkového územia veľkým meandrom pritiahnuté k hlavnej komunikácii (pozostatok vodnej priekopy kaštieľa). Do diania v pamiatkovom území je Hornád pripojený mostom, situovaným v mieste starého kamenného mosta, ktorým je z centra sídla prístupný rozsiahly prírodný park za Hornádom. Na severovýchodnej strane tvorí hranicu historického intravilánu Levočský potok. Vodné toky si zachovávajú svoj prírodný charakter so šikmými trávovými a krovinovými brehmi, doplnenými vysokou zeleňou. Sú výrazným príspevkom ku kvalitnému životnému prostrediu v obci a i naďalej by mali byť takto udržiavané a chránené bez ďalších technických zásahov, i keď nie sú súčasťou pamiatkového územia.

Výroba je lokalizovaná mimo územia pamiatkovej zóny. Priemyselná výroba je situovaná na juhovýchodnej strane. Je to závod na úpravu baritovej rudy, ktorá sa ťaží v susednej obci Rudňany a Poráč. Závod v minulosti slúžil aj na spracovanie železnej rudy, medenej rudy a ortuti.

Areál poľnohospodárskej veľkovýroby je situovaný na severnej strane sídla. Priamo v pamiatkovej zóne sa nenachádza žiadna výrobná prevádzka.

V obci je vybudovaný celoobecný vodovod. Je tu tiež vybudovaná gravitačná kanalizácia s centrálnou čistiarnou odpadových vôd, na ktorú sú napojené budovy škôl, obecného úradu, domu smútku a rodinné domy v západnej časti obce. Kanalizáciu, vrátane ďalšej ČOV, je potrebné dobudovať pre celé pamiatkové územie.

V obci je aj základná rozvodná sieť plynu. Strednotlaková sieť s dvomi regulačnými stanicami je vybudovaná v celej obci. Rodinné domy sú vykurované lokálne, prevažne na báze plynu, v malej miere elektrickou energiou. Zdroje tepla slúžia len pre jeden, prípadne dva objekty v bezprostrednej blízkosti. Nenachádzajú sa tu centrálné zdroje tepla.

Elektrické rozvody sú v centrálnej polohe pamiatkového územia, na obnovenej časti Michalskej ulice, vedené vhodne kabelážou v zemi. V ďalších častiach pamiatkového územia je však nevhodné vzdušné vedenie, kotvené na betónových stĺpoch a strešných nosníkoch. Tieto káblové vedenia sú estetickou chybou uličných pohľadov v pamiatkovom území, ktorá znehodnocuje najmä pohľady na hradný kopec s kostolom.

G. NÁRODNÉ KULTÚRNE PAMIATKY

Ako sme uviedli vyššie, objekty z obce Markušovce, ktoré preukazujú najvýraznejšie pamiatkové hodnoty v rámci zástavby, boli vyhlásené za národné kultúrne pamiatky a sú individuálne chránené. V Markušovciach je v ÚZPF evidovaných 16 nehnuteľných národných pamiatok (21 pamiatkových objektov). S výnimkou dvoch sa nachádzajú na území pamiatkovej zóny.

NKP V PAMIATKOVEJ ZÓNE

č. ÚZPF	Ulica	Orient.č.	Sup.č	Parcela	UNKP	UNPO
670/1-?	Podhradová ul.	9	24	241/1-2,242	HRAD	PALÁC HRADNÝ
671/1	Michalská ul.	59	382	297	KAŠTIEĽ S AREÁLOM	KAŠTIEĽ
671/2	Michalská ul.	55	383	301	KAŠTIEĽ S AREÁLOM	LETOHRÁDOK DARDANELY
671/3	Michalská ul.	53	35	298	KAŠTIEĽ S AREÁLOM	STAVBA HOSPODÁRSKA
671/4	Michalská ul.	61	38	307	KAŠTIEĽ S AREÁLOM	STAVBA HOSPODÁRSKA
671/5	Michalská ul.	0		299,300	KAŠTIEĽ S AREÁLOM	PARK francúzsky
672/0	Michalská ul.	63	37,48	305/2	KAŠTIEĽ	KAŠTIEĽ

673/1	Michalská ul.	73	53	316	KAŠTIEĽ A PARK	KAŠTIEĽ radový
674/0	Michalská ul.	49	32	3	KÚRIA	KÚRIA
675/0	Michalská ul.	51	34	295	KÚRIA	KÚRIA
676/0	Sv.Jána Nepomuckého ul.	13	125	545,547	KÚRIA	KÚRIA
677/0	Sv.Jána Nepomuckého ul.	7	123	533,534	KÚRIA	KÚRIA
678/0	Michalská ul.	67	51	309/1	KÚRIA	KÚRIA
679/0	Michalská ul.	47		1	KOSTOL	KOSTOL r.kat. sv. Michala
3927/0	Odorínska cesta	15	36	314	STAVBA HOSPODÁRSKA	STAVBA HOSPODÁRSKA
3929/0	Michalská ul.	45	29	8	KÚRIA	KÚRIA
3930/0	Michalská ul.	65		308	DOM SPRÁVCU	DOM SPRÁVCU radový
3931/0	Michalská ul.	75	54	318	DOM REMESELNÍCKY	DOM REMESELNÍCKY prejazdový, radový

NKP MIMO ÚZEMIA PAMIATKOVEJ ZÓNY

Uč.ZPF	Ulica	Orien t.č.	Sup.č	Parcela	UNKP	UNPO
1615/0	Školská ul.			253/1	POMNÍK	POMNÍK Padlí II. Sv. vojna
3928/0	Michalská ul.	27,29	11,12	41/1-2	KÚRIA	KÚRIA
673/2	Michalská ul.	73		1550/1,1550/2	KAŠTIEĽ A PARK	PARK anglický

Hrad

Čiastočne zachovalá a zastrešená ruina hradu. Hrad postavil po roku 1284 syn Marka, Mikuláš, na základe povolenia ktoré vymohol u kráľa Ladislava IV. jeho brat Batyz, zakladateľ Batizoviec. Za najstaršie jadro hradu možno považovať mohutnú obytno-strážnu vežu štvorcového pôdorysu v samostatnom opevnení. Hrad takto pretrval až do 15. storočia. Koncom 15, resp. začiatkom 16. storočia ho dal Štefan Mariássy prestavať a rozšíriť o nádvorie západným smerom, ktoré uzatvárali dve polkruhové bašty, medzi ktorými bol vstup. Doplnený bol opevneným predhradím, po ktorého obvode vznikli začiatkom 16. storočia ďalšie obytné a hospodárske budovy. Hrad

postupne opevňovali - zvýšili staršie múry a vybudovali v nich strieľne. Na severovýchodnom a juhovýchodnom nároží boli poschodové bašty so strieľňami. V interiéri vznikol aj obytný palác. Po renesančnej prestavbe sa zachovala opevnená štvorkrídlová nepravidelná stavba s obdĺžnikovým pôdorysom, kruhovými nárožnými baštami a úzkym nádvorím, do ktorého sa vstupuje na západnej a východnej strane polkruhovými bránami. Fasády sú hladké, fasáda na južnej strane má renesančné združené okná s kamennými nadokennými rímsami. Hrad v roku 1773 vyhorel a v roku 1789 ho renovovali, o čom svedčí aj nápis na paláci. Čoskoro nato stratil svoju pôvodnú obrannú funkciu a bohato rozvetvený rod sa presťahoval do viacerých kaštieľov a kúrií v obci. V roku 1972 sa pokúsili niektoré budovy zrekonštruovať, v súčasnosti je hrad v opätovnom vlastníctve Máriássyovcov, ktorí sa snažia o jeho postupnú obnovu.

Kaštieľ, Michalská 59 s areálom (letohrádok, dve hospodárske budovy, park)

Kaštieľ je najreprezentatívnejšou budovou v strede obce. Postavili ho v roku 1643 František Máriássy ako renesančnú blokovú pevnosť s kruhovými vežami na nárožiach. Priestory kaštieľa a budov, ktoré v období renesancie dotvorili jeho najbližšie prostredie, sa využívali aj ako humanistická škola, ktorú založil v roku 1567 Pavol Máriássy (do vybudovania kaštieľa bola škola na hrade). Jej činnosť sledujeme až do 1673. Škola sa zameriavala na prednášanie jazykov vrátane slovenčiny a na reálne predmety. Medzi jej prednášateľov patrili českí bratia, početná skupina kňazov na čele so Z. Cedarom a M. Molitorom. Predpokladá sa, že sa tu zastavil na svojej ceste do Bieleho Potoka aj J. A. Komenský. Kaštieľ slúžil svojím majiteľom ako opevnené sídlo sto rokov. V roku 1745 dokončili nové objekty v areáli kaštieľa a upravili aj dve priestranné rozľahlé hospodárske budovy, situované po stranách kaštieľa, uzatvárajúc tak parcelu s parkom. V roku 1773 začali aj s obnovou vlastného kaštieľa, so snahou zmeniť jeho výzor na módne rokokové sídlo. Krátko nato začali stavať letohrádok nazývaný Dardanely, ktorý mal riešiť nedostatok barokovo reprezentačných priestorov v objekte starého kaštieľa.

Kaštieľ je dvojpodlažná dvojtraktová budova s obdĺžnikovým pôdorysom s okrúhlymi nárožnými baštami. Je to bloková stavba s vysokou atikou, neskôr rokokovo upravená, so snahou prekryť ťažké hmoty renesančnej opevnenej budovy súdobým architektonickým výrazom. Súčasťou tejto novej koncepcie je aj vstupný rizalit a centrálna umiestnená vežička s bohato členeným tvarom strechy. Rokovo upravené fasády sú členené bohatým tvaroslovím hlavíc pilastrov a lizén. Okná na poschodí majú rokajové a volútové štukové frontóny. Fasády sú zakončené hmotnou atikou. V strede strechy je nadstavaná rokoková veža. V interiéri sa zachovala pôvodná renesančná dispozícia s ústredným schodiskom vo dvorane, z ktorej sú prístupné jednotlivé miestnosti. V miestnostiach sú valené klenby s lunetami a kláštorné klenby s bohatým štukovým dekórom. Z čias romantických úprav pochádza interiér zasadacej miestnosti Csákyovcov.

Po stranách kaštieľa sú situované dvojpodlažné hospodárske budovy s valbovými strechami a maľovanou iluzívnou pilastrovou fasádou. Kaštieľ je obklopený francúzskym parkom. Na poslednej z troch terás stojí budova letohrádku Dardanely. Bola postavená v rokoch 1777-78. Priečelie je členené systémom veľkých okien a pilastrov na prízemí i poschodí. Plochy sú bohato zdobené štukovou ornamentikou s námetmi girland, košíkov s ovocím a hudobnými nástrojmi. Priečelie je ukončené mohutným tympanómom s erbami Máriássyovcov. V interiéri dominuje

sála na 1. poschodí, zobrazujúca scény z mytológie. V súčasnosti je areál využívaný pre účely Múzea Spiša. V renesančnom kaštieli je múzeum nábytku, v letohrádku je inštalovaná výstava hudobných nástrojov a usporadúvajú sa tu príležitostné koncerty. V hospodárskej budove na západnej strane areálu sú depozity, dielne. Hospodárska budova na východnej strane je dlhodobo nevyužívaná a neudržiavaná, je v havarijnom stave.

Kaštieľ, Michalská 63, barokovo-klasicistický, je označovaný v starších materiáloch ako Wirtschaftsgebäude. Stavebne súvisí s úpravami renesančného kaštieľa v 18. storočí. Bol vybudovaný v jednej stavebnej fáze do roku 1789, ako dvojpodlažná, dvojkriдловá solitérna stavba na pôdoryse tvaru "L", možno ako hospodárska alebo administratívna budova. V ďalšej fáze, pravdepodobne krátko po dostavaní (možná je aj súvislosť so stavebnými úpravami pred plánovanou návštevou cisára Jozefa II. v Markušovciach), boli jeho interiéry upravené ako obytné, pôvodne s rovnými stropmi. Poschodie južného krídla bolo zaklenuté plackovými klenbami. Nasledujúca fáza je čitateľná vložiením deliacich múrov a korýtkovej klenby priestoru na poschodí východného krídla. Fasády sú hladké, v oknách sú luisézne mreže. Strecha je sedlová. Po roku 1945 bol objekt upravený pre potreby pošty, ktorá tu sídlila už aj v medzivojnovom období. V posledných desaťročiach 20. storočia postupne chátral, od konca 20. storočia je v rekonštrukcii. Omietky boli odstránené až na murivá, dobové drevené výplne otvorov sa nezachovali, odstránené boli aj dlážky. Severná mladšia časť dvorového krídla postupne chátrala, v polovici deväťdesiatych rokov 20. stor. bola asanovaná.

Kaštieľ, Michalská 73, s parkom, klasicistický z konca 18. storočia, s neskoršími úpravami v 20. storočí. Je to dvojpodlažná stavba s obdĺžnikovým pôdorysom, trojtraktovej dispozície so strednými rizalitmi na hlavnej i dvorovej deväťosej fasáde. Rizality sú zakončené trojuholníkovými tympanónmi. Fasády sú členené pilastrami a nadokennými festónmi. Miestnosti sú zaklenuté kláštornými klenbami. Strecha je manzardová. K objektu patrila aj dvojpodlažná hospodárska budova na pôdoryse U s manzardovou strechou, dnes v ruinách. Kaštieľ je v zlom stavebnotechnickom stave, s obnovou vo fáze prípravy. Ku kaštielu patrí prírodno-krajinársky park, založený súčasne s kaštielom, na južnej strane od kaštieľa, za riekou Hornád. So vstupnou bránou kaštieľa ho spájala murovaný most. Park je nepravidelne štvorcového pôdorysu. V parku sa nachádzajú pomerne veľké lúčne plochy, ktoré optimálne striedajú stromové solitérne skupiny. Sadovnicke úpravy tvoria nepravidelne rozmiestnené skupiny stromov, solitérnych skupín a v menšej miere solitérov. Základná kostra parku je tvorená dlhovekými rodmi ako sú: lipa, brest a javor. Doplnkové dreviny sú v zastúpení rodov: vrba, topoľ, jaseň, borovica, pagaštan, smrek a jelša. Pohľadové diagonálne osi sú vo väzbe kaštieľ – park. Dendrologická skladba, zložená z prevažne dlhovekých drevín, ktoré sú v dobrej kondícii a zdravotnom stave. Ide o prírodno – krajinársky park so zachovanými pamiatkovými hodnotami (kompozícia porastov, staré pôvodné jedince), ktorý plní estetickú a spoločenskú funkciu. Tvorí najväčšiu súvislú zelenú plochu, ktorá sa nachádza v strede Markušoviec.

Kúria, Michalská 49, pôvodne renesančná stavba zo 17. storočia, prestavaná v 20. storočí. Blokovaná stavba kúrie je dvojpodlažná, na oboch podlažiach trojtraktová, symetricky rozvrhnutá, dvojpriestorové trakty sú priečne orientované V-Z smerom. Západné priestory traktov sú sčasti zapustené do stúpajúceho terénu. Kúria je zastrešená valbovou strechou s námetkami. Omiety sú hladké, z tvaroslovných prvkov sa zachovala iba korunná rímsa. V miestnostiach sú valené klenby a rovné stropy. V súčasnosti je objekt v celkovej obnove.

Kúria, Michalská 51, pôvodne renesančná kúria zo 17. storočia, prestavaná v 18. a 19. storočí. Je to dvojpodlažná budova so štvorcovým pôdorysom, pokrytá škridlovou manzardovou strechou. Fasáda je štvorosová hladká, v miestnostiach sú valené klenby a trámové stropy. Suterén sa nachádza takmer pod celou zastavanou plochou. Jeho jadro tvorí staršia, renesančná stavba, v ktorej sú použité staršie – ranorenesančné kamenné architektonické články. Súčasnú základnú dispozíciu získala kúria po barokovo – klasicistickej úprave. Kúria bola začiatkom 90-tych rokov 20. storočia komplexne zrekonštruovaná – boli realizované nové dlážky, vymenené všetky okenné a dverné výplne, vymenené boli exteriérové a interiérové omietky, zavedené resp. zmodernizované bolo ústredné kúrenie apod. Budova slúži ako sídlo obecného úradu.

Kúria, ul. Sv. Jána Nepomuckého 13, pôvodne renesančná zo 17. stor. s klasicistickou prestavbou v 1. pol. 19. stor. a v roku 1901. Prízemná dvojtraktová budova s obdĺžnikovým pôdorysom je zakrytá sedlovou škridlovou strechou. Fasády sú v súčasnosti hladké. Pôvodne boli členené arkádami, lizénami a nadokennými rímsami. V miestnostiach sú valené klenby s lunetami, kláštorňé klenby a rovné stropy. Objekt je využívaný na bývanie, so zdevastovanými fasádami, vo vyhovujúcom stavebnotechnickom stave.

Kúria, ul. Sv. Jána Nepomuckého 7, pôvodne neskorobaroková, z 2. pol. 18. storočia, upravená v 20. storočí. Jednopodlažná stavba má hlavnú fasádu so stredným rizalitom, zakončeným zvlneným štítom. Strecha je manzardová s vikiermi. Fasády boli pôvodne členené lizénami a korunnou rímsou. Dnes sú brizolitové. Miestnosti sú zaklenuté valenými a kláštorňými klenbami. Zachovali sa aj rokokové krby. Objekt je využívaný na bývanie a je vo vyhovujúcom stavebnotechnickom stave.

Kúria, Michalská ul. 67, pôvodne renesančná, vystavaná ako novostavba v roku 1747, ktorý udáva Mariássyovský erb na južnej fasáde. Stavebníkom bol člen tohto rodu s krstným menom začínajúcim na L a s manželkou s iniciálmi KS. Vtedy zrejme vznikol iba južný trakt. Klenby na prízemí boli asi vložené dodatočne. Nasvedčovali by tomu zosilnené zadné obvodové steny v miestach, kde majú klenby južného traktu priečnu vrcholnicu. Súčasne, podľa charakteru výsečí pravdepodobne v závere 18.st., vznikli aj klenby na poschodí. Dodatočne bol pristavaný severný trakt s charakteristickými valenými a korýtkovými klenbami. Ešte neskôr vznikla dvorová pavlač, ktorej nosné piliere zrušili okná tejto prístavby. Nasledovali iba čiastkové úpravy, novodobé zrušenie vstupov z ulice na južnej fasáde, vloženie dodatočných priečok. Je to dvojpodlažná, na oboch podlažiach dvojtraktová blokovaná stavba obdĺžnikového pôdorysu s valbovou strechou,

orientovaná rovnobežne s ulicou. Fasády hladké. Objekt je v súčasnosti bez využitia, v zlom stavebnotechnickom stave.

Kostol sv. Michala archanjela

Pôvodne neskororománsky, postavený na kopci v blízkosti hradu. Spomínaný je už v roku 1280. Z pôvodnej stavby sa zachovala časť veže i obvodového muriva a západný portál. K pôvodnej jednodňovej stavbe vybudovali v 15. storočí nové široké presbytérium a takto vzniknutý priestor zaklenuli sieťovou klenbou. Severnú kaplnku sv. Kozmu a Damjána pristavali po roku 1486 a južnú sv. Anny okolo roku 1500. Po požiari v roku 1773 opravili vežu a v roku 1818 celý kostol a obvodový múr. Po ďalšom požiari v roku 1882 vežu nadstavali a cibulovú barokovú strechu nahradili ihlancom. Kostol je jednodňová stavba s polygonálnym uzáverom s postrannými kaplnkami, budiacimi dojem bočných lodí. Na hladkých fasádach sú oporné piliere. Okolo kostola vedie obranný múr s dvoma vstupnými murovanými bránami a s novodobou kryptou Máriássyovcov. Bohatý a historicky vzácny interiér kostola, ktorý je prevažne barokový, dopĺňajú náhrobné kamene Máriássyovcov zo 16. a 17. storočia, vyrobené z červeného mramoru. Hlavný oltár je barokový. Kostol je v dobrom stave, po čiastočnej obnove.

Stavba hospodárska, Odorínska cesta

Dvojtraktová budova na predĺženom obdĺžnikovom pôdoryse je zachovanou súčasťou bývalého majera, neskôr upravenou na bývanie. Je to kamenná, neomietaná budova s tehlovými zámurovkami pôvodných ostení otvorov. Priečelie je dvojosové. Pozdĺž dvorovej fasády bola pôvodne nástupná rampa so schodíkmi. Stropy sú rovné, sčasti trámové. Strecha je valbová, škridlová. K domu patrila záhradka, vytvorená medzi pôvodným obvodovým múrom majera a sýpkou. Objekt po čiastočnej obnove, v dobrom stave.

Kúria, Michalská 45

Bloková dvojpodlažná stavba so suterénom pod časťou dispozície je zastrešená valbovou strechou, na severnej strane s novším štítom. Hlavný vstup do budovy je z východu, Pozdĺžna stavba priradená užšou, severnou hranou k masívu hradného kopca, je rozdelená na štyri priečne trakty. Schodisko je situované v strede dispozície. Prízemné priestory sú zaklenuté, väčšina klenieb bola v 2. pol. 20. stor. odstránená. Fasády kúrie sú hladké, bez tvaroslovia. K budove prislúcha dvorné prízemné krídlo a dvor. Svojím umiestnením a charakterom dispozície predpokladáme, že mohlo ísť o prícestný hostinec. Objekt je využívaný, vo vyhovujúcom stavebnotechnickom stave.

Dom správcu, Michalská 65

Prízemný dom na pôdoryse L je klasicistický, z konca 18. stor. Obsahuje krátke krídlo pri ulici a dlhé hĺbkové krídlo na západnej strane. Prístupný je z dvora vchodmi v segmentových záklenkoch. Uličné krídlo je zaklenuté valenými klenbami s výsečami, dvorové krídlo je v závere zaklenuté pruskou klenbou. Fasáda je bez plastického členenia, strecha sedlová. Dom je nevyužívaný, v pokračujúcej obnove.

Dom remeselnícky Michalská ul. 75

Podľa katastrálnej mapy z r. 1870 bola na mieste terajšieho objektu záhrada. Dispozične je riešený v tvare L, s dvorovým krídlom smerujúcim do hĺbky parcely. Remeselnícky dom z konca 19. stor. pôvodne slúžil ako pekáreň. Stavebne je to prevažne kamenný objekt s časťami tehlového muriva. Predná, obytná časť domu, je konštrukčne riešená ako štvorpriestorový dvojtrakt s usporiadaním vnútorných priečok na kríž, čím v hlavnej hmote objektu vznikli štyri priestorovo rovnocenné miestnosti. K hlavnej časti objektu je na západnej strane severnej fasády priradené pozdĺžne dvorové krídlo, v južnej časti s obytnou funkciou, pokračujúce na severe hospodárskymi miestnosťami. Kolmo na dvorové krídlo je v zadnej časti parcely pristavaný nový pozdĺžny objekt garáže. Hlavná fasáda je delená lizénami. Vstupný otvor je ukončený segmentovým záklenkom. Uličná časť objektu je prestrešená sedlovou strechou s valbou na východnej strane a štítom na západnej. Časť dvorového krídla je prestrešená pultovou strechou. Objekt je využívaný, v dobrom stave.

H. FUNKČNÉ VYUŽITIE OBJEKTOV V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

Ako sme vyššie viackrát uviedli prevažnú časť zástavby v pamiatkovej zóne tvorí rad kaštieľov a panských kúrií. Tento majetok bol po roku 1945 skonfiškovaný a znárodnený. Renesančný kaštieľ a letohrádok spravovalo Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi a neskôr Spišské múzeum v Levoči, dnes je tu vysunutá expozícia Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi. Po pamiatkovej obnove objektov v rokoch 1984 -1994 je v kaštieli expozícia historického nábytku doplnená zbierkami z iných objektov z východného Slovenska. V letohrádku Dardanely, situovanom na najvyššej terase vo francúzskom parku s tromi terasami, je umiestnená expozícia klávesových hudobných nástrojov.

Hospodárske objekty kaštieľa a takmer 10 ďalších kaštieľov či kúrií zmenili pôvodnú funkčnú náplň a začala sa ich postupná degradácia. Hrad bol nevyužívaný a je prakticky ruinou, v podobnom stave a bez využitia sú i viaceré kúrie Bohatý potenciál nevyužitých historických objektov, ktorým disponuje obec, je základným predpokladom pre rozvoj cestovného ruchu, najmä ak si uvedomíme, že obec je na trase Spišsko-gemerského okruhu turistickej trasy Gotická cesta. Pamiatkovo chránené objekty – národné kultúrne pamiatky, prípadne ďalšie nehnuteľnosti, ktoré môže obec vyhlásiť za pamätihodnosti obce, sú kapitálom, ktorý môže byť pri správnom menežovaní, impulzom na nový rozvoj obce.

Objekty v okrajovej polohe pamiatkovej zóny si zachovali svoju pôvodnú, prevažne obytnú funkciu. Obytná funkcia je reprezentovaná pôvodným bytovým fondom a novostavbami rodinných domov v uličnej zástavbe Školskej ulice v centre PZ.

Pôvodné využitie má sakrálna stavba (rím. kat. kostol). V centre obce sa nachádza kultúrny dom, ktorý slúži na spoločenské účely a folklórnemu súboru Markušovčan. Predtým v týchto priestoroch v 2. pol. 20. stor. sídlila malá textilná výrobná. V blízkosti kultúrneho domu bola kinosála, ktorú pre zlý stav odbúrali. V centre obce, za Hornádom, sa nachádza anglický park a futbalové ihrisko, ako miesto oddychu, kde obec každoročne usporadúva tradičné jazdecké

preteky. Obec Markušovce má Dobrovoľný hasičský zbor, pre ktorý bola kvalitne a zaujímavo obnovená budova bývalej tehelne v PZ. V tejto budove je obcou riadené klubové zariadenie, ktoré poskytuje služby aj ostatným obyvateľom obce. Usporiadávajú sa tu členské schôdze, rodinné oslavy, pohrebné hostiny, verejné zhromaždenia a iné. Príkladom nového využitia, po kvalitnej pamiatkovej obnove, je aj samotná budova obecného úradu, pre ktorý bola upravená jedna z kúrií.

Obec má dodnes silný poľnohospodársky charakter a program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce počíta s diverzifikáciou smerom k iným, nepoľnohospodárskym činnostiam. Obec uvažuje práve s využitím bohatého potenciálu na rozvoj cestovného ruchu a turizmu v obci. K zvýšeniu atraktivity územia prispeje obnova schátralých historických kúrií, ktorá prinesie ich využitie na absentujúce služby pre turistický ruch.

I. SPOLUPRÁCA NA REGENERÁCIÍ PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Markušovce aplikujú záujmy ochrany pamiatkového fondu na konkrétne územie, s prihliadnutím na miestne špecifiká. Úspešnosť obnovy a prezentácie pamiatkového fondu však nemôže závisieť od jedinej inštitúcie. Spolupráca orgánov obce Markušovce špecializovanej štátnej správy, vlastníkov nehnuteľností a občianskych združení je nevyhnutná. Bez skutočného záujmu všetkých zainteresovaných strán o zachovanie kultúrneho dedičstva sa vytráca význam ochrany pamiatkového územia. Od dobrej prezentácie pamiatkového územia závisí vzťah občanov k vlastnej obci, obraz obce v regióne a objem cestovného ruchu. Požiadavky v Zásadách ochrany nemajú byť chápané ako samoučelné obmedzenie vlastníckych práv vlastníkov nehnuteľností v pamiatkovom území, ale ako cieľavedomý koncepčný zámer údržby a obnovy, ktorého realizácia je dlhodobá.

V zmysle § 29 ods. 1 pamiatkového zákona orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia. Zásady ochrany môžu byť i pre tieto orgány vhodným podkladom na strategické plánovanie.

V súlade s kompetenciou stavebného úradu, ktorým je v tomto prípade Obec Markušovce, je nevyhnutné rešpektovať znenie § 32 ods. 12 pamiatkového zákona a v územnom konaní, v stavebnom konaní, v konaní o povolení zmeny stavby v pamiatkovom území a v ochrannom pásme rozhodovať až po predchádzajúcom súhlase krajského pamiatkového úradu. Stavebný úrad tak postupuje aj vtedy, ak práce možno vykonať len na základe ohlásenia.

K problematike súčinnosti obcí sa vyjadruje i Národná správa o kultúrnej politike Slovenskej republiky 2003, ktorá konštatuje, že na úrovni obcí sa nedostatočne uplatňuje zostavovanie štandardov architektúry (uličného vzhľadu, zachovania charakteru historickej zástavby, jednotné štýly nápisov, štandardy rozmerov reklamných nápisov a pod.) a vyhodnocovanie rôznych stavebných úprav fasád, výškových a objemových regulatívov pri výstavbe a obnove, čo nepriaznivo vplýva na ochranu architektonických hodnôt. Je potrebné, aby

si samospráva, ako kľúčový partner záujmov ochrany pamiatkového fondu, stanovila krátkodobé i dlhodobé ciele, ktorými môžu byť:

- Oficiálna deklarácia záujmu o ochranu a vhodnú prezentáciu pamiatkového územia. Prijatie programu záchranu, obnovy a prezentácie pamiatkovej zóny, ktorého súčasťou budú Zásady ochrany a následné zverejnenie tohto materiálu na internete a v miestnych médiách.
- Pri tvorbe územno-plánovacej dokumentácie koordinovať rozvojové zámery tak, aby zachovanie a rehabilitácia pamiatkových hodnôt územia boli prioritou. Územno-plánovacia dokumentácia má jednoznačne definovať záujem ochrany pamiatkového fondu o vytvorenie racionálneho vzťahu pamiatkovo chráneného územia k ostatným častiam sídla.
- Mimo rámca štátnej ochrany pamiatkového fondu môže obec rozhodnúť o utvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce, podľa § 14 ods. 4 pamiatkového zákona. Týmto spôsobom by bolo vhodné chrániť napr. niektoré z objektov, ktoré sú nositeľmi pamiatkových hodnôt: 2 ľudové domy z 2. pol. 19. stor. (parcela č. 311 a 313), ako doklad bývania tejto vrstvy obyvateľstva v obci, bývalú meštiansku školu z 19. stor. (parc. č. 20), služobný domček ku letohrádku Dardanely (parc. č. 302), obnovenú budovu tehelne (parcela č. 305/5) alebo obytný dom bývalého majera (parcelné č. 315).
- Podpora iniciatívy občanov a občianskych združení zameranej na ochranu pamiatkového fondu ako verejného záujmu, podľa § 14 odseku 2 písmeno d) pamiatkového zákona.
- Pozitívna aj negatívna motivácia vlastníkov nehnuteľností v pamiatkovom území, smerujúca k ochrane pamiatkových hodnôt. Pozitívnu motiváciou je napr. vyhodnocovanie najlepších počinov, ktoré prispievajú k ochrane a prezentácii pamiatkového územia. Negatívnu motiváciou je napr. ukládanie sankcií za nedodržovanie základnej ochrany.
- Administratívna pomoc vlastníkom pamiatok pri podávaní žiadosti o finančný príspevok na ich obnovu, pri zabezpečení realizácie obnovy a vyúčtovaní dotácie.
- Pre potrebu efektívnej ochrany pamiatkového územia je nevyhnutné zjednodušenie a skvalitnenie verejnej správy vo vzťahu k občanovi - lepšou formou spolupráce medzi orgánmi štátnej správy a samosprávy. Aj keď je spolupráca Krajského pamiatkového úradu a Obce Markušovce na dobrej úrovni, existujú rezervy pre skvalitnenie procesných postupov. Metódy a úlohy môžu vzniknúť len na základe otvoreného dialógu medzi orgánmi štátnej správy a samosprávy. Táto úloha je stála a má byť prispôbená aktuálnym potrebám ochrany verejného záujmu. Pre pamiatkovú zónu môže byť prínosom, keď sa obec pri rozhodovaní o stavebnej činnosti mimo územia pamiatkovej zóny bude obracať na krajský pamiatkový úrad so žiadosťou o odbornú pomoc ešte pred vyhlásením ochranného pásma.

Obec Markušovce si je svojej úlohy v rámci ochrany pamiatkového fondu vedomá. V rámci vypracovaného Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja (2009) si stanovila cieľ, aby sa obec stala miestom pokojného a plnohodnotného života pre svojich občanov cestou trvalo udržateľného rozvoja. Postupnými krokmi chce dospieť k zatraktívneniu prostredia a následne k efektívnemu využitiu bohatého kultúrnohistorického potenciálu. Predložená vízia, zakotvená v Programe hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce konštatuje: Markušovce -

Atraktívna obec plná historických a kultúrnych pamiatok - Postupným obnovovaním existujúcich pamiatok pre využitie na účely cestovného ruchu (stravovacie zariadenie pre verejnosť, spoločenská miestnosť, park oddychu) so zachovaním pôvodnej architektúry, povedú k zvýšeniu atraktivity a návštevnosti a dodajú obci unikátny charakter.

Svoj záujem o ochranu prostredia pamiatkovej zóny prejavila obec i usporiadaním podujatia SOS z Markušoviec, v októbri 2010, ktoré zabezpečila v spolupráci s Fakultou umení TU v Košiciach a KPÚ Košice, a ktoré sa venovalo spôsobu záchranu a obnovy pamiatkovej zóny a pamiatkových objektov v Markušovciach.

Na regenerácii pamiatkového územia a spolufinancovaní obnovy sa podieľa i štát. Vlastník národnej kultúrnej pamiatky má právo požiadať Ministerstvo kultúry SR o finančný príspevok alebo o poskytnutie štátnej pomoci na zachovanie pamiatkovej hodnoty národnej kultúrnej pamiatky – podľa § 28 odsek 1 písm. b) zákona č. 49/2002 Z. z o ochrane pamiatkového fondu, v súlade so zákonom č. 231/1999 Z. z. o štátnej pomoci. Ministerstvo kultúry poskytuje túto finančnú podporu zvyčajne systémom grantovej podpory, tohto času je to program „Obnovme si svoj dom“, ktorého aktuálne podmienky a podrobnosti sú prístupné na webovej stránke Ministerstva kultúry SR <http://www.culture.gov.sk/>

Prostriedky na regeneráciu pamiatkového územia možno čerpať i zo štrukturálnych fondov EÚ cez viaceré programy.

J. PREHĽAD V SÚČASNOSTI PLATNÝCH AKO AJ ROZPRACOVANÝCH ÚZEMNOPLÁNOVACÍCH DOKUMENTÁCIÍ

Stavebná činnosť v Markušovciach prebieha na základe Územného plánu obce Markušovce, schváleného v roku 1994, ktorý vypracovalo Architektonické štúdio Átrium, Letná 40, 040 01 Košice, zodpovedný projektant Ing. arch. Burák. Obecný úrad uvažuje v súčasnosti pristúpiť k vypracovaniu zmien a doplnkov predmetného územného plánu. Vzhľadom na skutočnosť, že takmer polovica intravilánu obce je chránená ako pamiatková zóna, významným podkladom na jeho vypracovanie, ako súčasť územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, budú aj „Zásady ochrany pamiatkového územia pamiatková zóna Markušovce“. Povinnosť zapracovať do územnoplánovacej dokumentácie požiadavky obsiahnuté v Zásadách ochrany má jej spracovateľ.

V roku novembri roku 2009 vypracovala Ing. Eva Cvenegrošová, Michalská 2, Markušovce 05 321, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Markušovce. Tento materiál bol schválený dňa 22. 2. 2010 na 18. zasadnutí Obecného zastupiteľstva, uznesením č. 236. Program stanovil na dlhšie časové obdobie základné tendencie a ciele, ktoré sa budú na danom území presadzovať. Je to strednodobý programový dokument, ktorý napomôže plánovaniu a čerpaniu prostriedkov pre regionálny a miestny rozvoj z fondov Európskej únie.

ČASŤ 3.

POŽIADAVKY

NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE ÚZEMIA, NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE, OBJEKTOVEJ SKLADBY, VÝŠKOVÉHO A PRIESTOROVÉHO USPORIADANIA OBJEKTOV, PRVKOV INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, CHARAKTERISTICKÝCH POHĽADOV, SILUETY A PANORÁMY, ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEŽÍSK A ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT

I. ZÁKLADNÉ POŽIADAVKY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

1. Predmetom ochrany pamiatkového územia je nutnosť zachovať historickú urbanistickú štruktúru sídla Markušovce, tvorenú pôdorysnou štruktúrou sídla s jedinou historickou ulicou v línii pôvodnej hradskej (Michalská ulica, Ulica Sv. Jána Nepomuckého), ktorá je v polohe centra jednostranne zastavaná reprezentačnými stavbami so záhradami a hospodárskym zázemím v hĺbke rozsiahlych parciel obdĺžnikového tvaru, orientovaných pozdĺžnou osou kolmo na hlavnú komunikáciu. Predmetom ochrany je typická parcelácia, pôdorysná skladba zástavby na parcele, hmotová skladba zástavby, dominanty urbanistickej štruktúry a kompozičné vzťahy priestorov.
2. Zachovať pamiatkové hodnoty územia PZ Markušovce. Pojem „pamiatková hodnota“ je definovaný ako „súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko – remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany“. Rozsah pojmu „pamiatková hodnota“ predstavuje súbor charakteristík jednotlivých vecí, alebo súboru vecí – originalita, autenticita, kvalita, kvantita, forma, obsah, spôsob, doba vzniku, zmeny vplyvom času (patina, deformácia), vývoj, jedinečnosť, celistvosť, výskyt, funkcia, lokácia, typ, autor, kontext, materiál, vzťah a tiež vzájomné vzťahy medzi jednotlivými charakteristikami v možných kombináciách. Originálnosť a autenticita tvoria nosné charakteristiky rozsahu pojmu „pamiatková hodnota“. Nositeľmi pamiatkových hodnôt pamiatkového územia sú predovšetkým jednotlivé nehnuteľné národné kultúrne pamiatky situované na území PZ Markušovce. Nositeľmi pamiatkových hodnôt však môžu byť na základe odborného posúdenia i nehnuteľnosti v pamiatkovom území. Nositeľom pamiatkových hodnôt je tiež plošne vymedzené územie Pamiatkovej zóny Markušovce ako urbanistický celok (viď. časť II. odsek E).
3. V územnoplánovacej dokumentácii a v rozvojových programoch je nutné zámery obce koordinovať tak, aby zachovanie a rehabilitácia pamiatkových hodnôt územia boli prioritou riešenia. Pre pamiatkové územie je žiaduce stanoviť v týchto podkladoch prednostný rozvoj oproti ostatným častiam sídla.
4. Historická zástavba, ktorá je nositeľom individuálnych alebo územných pamiatkových hodnôt musí byť zachovaná. Odstránené môžu byť len objekty bez pamiatkových hodnôt, urbanisticky rušivé, ale aj to len na základe individuálneho posúdenia krajským pamiatkovým úradom.

5. Novú zástavbu v pamiatkovom území je nutné navrhovať na mieste už zaniknutých objektov (hospodárske stavby v hĺbke parciel), s funkčným využitím v súlade so zachovaným historickým objektom na parcele. Novostavby na mieste dnes jestvujúcich objektov možno povoliť len výnimočne, a to na základe dôkladného individuálneho posúdenia pamiatkových hodnôt jestvujúceho objektu a jeho stavebnotechnického stavu.
6. Historická pôdorysná štruktúra sídla je nadradená dopravným a technickým riešeniam. Je neprípustná demolácia objektov z dôvodu dopravných kolízií alebo nutnosti trasovania inžinierskych sietí.
7. V rámci rozvoja pamiatkového územia je nutné prísne rešpektovať rozčlenenie na zastavateľné plochy, kde je zastavanie z hľadiska pamiatkovej ochrany žiaduce a na nezastavateľné plochy, ktorých zastavanie je z hľadiska pamiatkovej ochrany neprípustné. V prípade Markušoviec sú zastavateľnými plochami uvoľnené časti parciel po zaniknutých hospodárskych objektoch (parc. č. 309/2 a 305/1). Zastaviteľnými plochami môžu byť výnimočne aj časti na okrajoch a v hĺbke parciel, kde stavby nestáli, za predpokladu, že navrhovaná zástavba bude v súlade s typickým spôsobom zástavby na parcele a ponechá vnútri parcely veľkorysú nezastavanú plochu pre záhradu. Neprípustné je zahusťovanie pôdorysnej štruktúry, ktoré by narušilo charakter reprezentačných sídiel osadených v historickej zeleni. Nezastavateľnými plochami sú hradné návršie a tiež historicky vzniknuté verejné priestranstvá v centrálnej časti obce a historické parky a záhrady. (viď. výkres č. 3 v prílohe).
8. Pamiatkové územie a v ňom sa nachádzajúce národné kultúrne pamiatky (ďalej len „pamiatky“) a nehnuteľnosti v pamiatkovom území (ďalej len „nehnuteľnosti“) majú byť prednostne využité pre ich pôvodnú historickú funkciu (reprezentačnú, obytnú) alebo v nich môžu byť umiestnené také nové funkcie, ktoré sú v súlade s ich danosťami, charakterom, vlastnosťami a chránenými hodnotami a vyžadujú si minimálne zmeny alebo zásah do stavebných konštrukcií budovy a jej prostredia.
9. Autenticita pamiatok a nehnuteľností je chránená a musí byť zachovaná. Je nutné vyhnúť sa odstraňovaniu a neopodstatnenej náhrade historických materiálov alebo úprave znakov a priestorov, ktoré pamiatku alebo nehnuteľnosť charakterizujú. Každý objekt v pamiatkovom území má byť považovaný za fyzický doklad svojho času, miesta a využitia. Neprijateľné sú zmeny, ktoré neodôvodnene vytvárajú falošný dojem historického vývoja ako je pridanie vymyslených znakov alebo architektonických prvkov z iného historického obdobia či objektu.
10. Väčšina pamiatok a nehnuteľností v priebehu času podlieha zmenám. Tie zmeny, ktoré nadobudli historický význam, majú byť zachované a chránené ako doklad ich vývoja a časového navrstvovania.
11. Architektonické prvky, povrchové úpravy a stavebné techniky alebo príklady umelecko-remeselnej a remeselnej zručnosti, ktoré sú pre pamiatku a nehnuteľnosť charakteristické, musia byť chránené. Všetky poškodené historické prvky pamiatkového územia, pamiatok a nehnuteľností musia byť prednostne opravené a nie vymenené. Výmena je možná len v prípade vážneho a nezvratného poškodenia originálu. Vymenené

prvky alebo kópie sa musia s originálom zhodovať dizajnom, farbou, textúrou, členením, materiálom, konštrukciou a ostatnými vizuálnymi vlastnosťami. Potreba náhrady chýbajúcich prvkov musí byť podložená dokumentáciou, exaktnými fyzickými alebo obrazovými dôkazmi. Čiastočné opotrebovanie a patinu týchto prvkov je vhodné chrániť ako doklad ich veku (zub času) a autenticity.

12. Nové prvky, vložené do autentickej pamiatky alebo nehnuteľnosti, vonkajšie úpravy, alebo nové konštrukcie nesmú poškodiť historické a pre pamiatku či nehnuteľnosť charakteristické materiály a konštrukcie, nesmú zásadným spôsobom meniť ich vlastnosti. Nové dielo, nový doplnok v pamiatke alebo nehnuteľnosti sa má odlišovať od pôvodného, ale musí byť prispôsobený v hmote, veľkosti, proporciách a v architektonických znakoch s dôrazom na ochranu celistvosti (integrity) pamiatkového územia a jeho prostredia. Prípadný zásah, nová konštrukcia, prístavba, susedná alebo súvisiaca novostavba musia byť realizované takým spôsobom, aby ich bolo možné v budúcnosti odstrániť bez poškodenia pamiatky alebo nehnuteľností v pamiatkovom území.
13. Stavebná činnosť v pamiatkovom území, ktorej súčasťou sú zemné práce, môže byť, v prípade, ak tak rozhodne krajský pamiatkový úrad, realizovaná až na základe archeologického výskumu. Prípadné archeologické nálezy, ktoré budú dotknuté realizáciou nejakého projektu, musia byť zdokumentované a podľa dôležitosti nálezu krajský pamiatkový úrad určí postup pri ďalšom nakladaní s nimi.

II. POŽIADAVKY NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

1. Predmetom ochrany pamiatkového územia sú rôzne funkcie, ktoré toto územie získalo počas svojho vývoja, najmä však funkcia reprezentačne obytná, ktorá je v území Pamiatkovej zóny Markušovce určujúca. Je preto žiaduce, aby funkčné využitie stavieb v pamiatkovom území uprednostňovalo obytnú funkciu (trvalé či hotelové alebo rekreačné bývanie) a s ním súvisiacu občianska vybavenosť.
2. V záujme prezentácie pamiatkových hodnôt je žiaduce posilniť v pamiatkovej zóne i rekreačný turistický ruch, formou dobudovania infraštruktúry cestovného ruchu obnovou kultúrnych pamiatok a úpravou priestoru návšia na oddychovo – relaxačný priestor s kultúrnou funkciou; ďalej podporou využívania jestvujúcich, v súčasnosti nevyužívaných objektov, alebo objektov nedostatočne využívaných v prospech organizovaného i individuálneho turistického ruchu.
3. Vkladanie nových funkcií do priestoru a do objektov v pamiatkovom území je prípustné len vtedy, ak nutnosť stavebných úprav na zabezpečenie tejto novej funkcie nespôsobí úbytok výpovedných pamiatkových hodnôt. Nové funkcie pritom musia zaručovať vhodný spôsob údržby a prezentácie pamiatkových hodnôt a musia byť v súlade s kapacitnými a stavebno-technickými možnosťami priestorov a objektov tak, aby výsledné riešenie nenarúšalo

pohľadovo, prevádzkovo alebo svojím technickým riešením hodnoty pamiatkového územia.

4. Dopravu v pamiatkovom území je nutné riešiť s ohľadom na ochranu a prezentáciu pamiatkových hodnôt územia. Súčasnú dopravnú komunikáciu cez sídlo a návsie možno ponechať z hľadiska bezpečnosti cestnej dopravy v úprave s asfaltom.
5. Parkoviská pre návštevníkov je nutné kapacitne zoptimalizovať. Predimenzované plochy na státie pri kostole a pred kaštieľom zmenšiť na nevyhnutnú úroveň a časť z nich upraviť ako trávnaté plochy, ktoré by slúžili na parkovanie len pri nárazových podujatiach. Parkovisko pred renesančným kaštieľom je nutné zároveň premiestniť od cesty južnejšie (pod terénnu vlnu), aby pôvodná historická komunikácia prebiehala pred reprezentačnými architektúrami plynule s prerušením len pri výjazde priečných komunikácií a na historický most na jej južnej strane.
6. Dopravnú spojnicu k prípadnej zástavbe na vytypovanej rezervnej ploche treba riešiť zachovaním a rozšírením cestného ťahu na severnej strane, kde sa zachovalo jeho historické napojenie na Odorínsku cestu. Spojnica na juh, cez parcelu č. 309/1, (kúrie č. 67) s vyústením na Michalskú ulicu musí ostať len ako peší ťah.
7. V rámci pamiatkového územia je žiaduce dobudovať všetky chýbajúce inžinierske siete (kanalizácia, ČOV). Čističku odpadových vôd, situovanú pri Hornáde, je nevyhnutné stavebne upraviť tak, aby nevstupovala do pohľadovej panorámy na sídlo.
8. Jestvujúce elektrické a telekomunikačné rozvody v okrajových častiach pamiatkovej zóny je vhodné pri najbližšej rekonštrukcii uložiť pod zem, tak ako sa to udialo pri rekonštrukcii komunikácie v centre. Nefunkčné technické zariadenia a siete, nachádzajúce sa v pamiatkovom území, je nutné odstrániť.
9. Použitie slnečných kolektorov a podobných energetických zariadení individuálneho charakteru netypických pre pamiatkové územie (pre samozásobovanie vlastníka, nie na predaj!), je možné len za predpokladu, že nebudú umiestnené na národných kultúrnych pamiatkach a nebudú vnímateľné z verejných priestranstiev. Za rovnakých podmienok je možné použitie nevyhnutných telekomunikačných zariadení – napr. satelitných antén.
10. V pamiatkovom území možno umiestniť len drobné výrobné prevádzky charakteru remeselnej výroby a služieb.
11. Životné prostredie v pamiatkovej zóne je nutné regenerovať postupným vylúčením zdrojov znečisťujúcich ovzdušie (kotolne na tuhé palivo, prašnosť ciest). Likvidáciu domového odpadu v pamiatkovom území je nutné riešiť jeho sústreďovaním v nádobách v dvorových priestoroch a ich vynášaním na verejné priestranstvo iba v čase ich pravidelného odvozu. Pre spoločné kontajnery na separovaný zber je vhodné nájsť chránené stanovisko mimo návsia a verejných priestranstiev.

III. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE

1. Historický pôdorys sídla Markušovce a z neho vyplývajúce urbanistické vzťahy je nutné zachovať ako jednu z najdôležitejších hodnôt pamiatkového územia. Predmetom ochrany pamiatkového územia sú vzťahy a proporcie medzi zástavbou a zeleňou, ako aj medzi nezastavanými a zastavanými plochami, ktoré musia ostať konštantné.
2. Pôdorysné a priestorové riešenie prípadnej novej výstavby musí korešpondovať s historickou priestorovou štruktúrou a parceláciou. Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov sa môžu realizovať len na mieste už zaniknutej historickej zástavby, prípadne po dôslednom posúdení i na pôvodne nezastavaných plochách v súlade s tradičným spôsobom umiestnenia na parcele. Pôdorys takejto novostavby nesmie výrazne prekročiť tradičnú mieru zastavania parcely v pamiatkovom území.
3. V pamiatkovej zóne Markušovce je rezervnou plochou len časť pozemkov po odstránenej historickej zástavbe (hospodárske budovy) na časti parcel č. 309/1, 309/2 a 305/1 za kaštieľmi a kúriami č. 61, 63, 65, 67 a 73 na Michalskej ulici. Napriek asanácii takmer všetkých hospodárskych objektov, ktoré držali bočné parcelačné línie v celej pôvodnej dĺžke, zachovala sa v ich južnej časti základná štruktúra parcel, umožňujúca (s prípadným použitím katastrálnej mapy z roku 1870) rekonštruovať ich základný tvar k uvedenému obdobiu. Nové riešenie zástavby, vychádzajúce zo zmeny využitia voľných častí parcel z hospodárskych na novú funkciu (obytná, kultúrno-spoločenská ...), má vychádzať z pôvodného tvaru parcel a zástavbu riešiť v jej pozdĺžnej línii tak, aby naznačovala pôvodné hranice medzi parcelami. Nie však súvislou radovou zástavbou, ale solitérmi, osadenými na priečne situovaných parcelách v zeleni. Zachované a dodnes funkčné staršie objekty, z ktorých časť je pozostatkom staršej zástavby parcel, je žiaduce zachovať.
4. Priestorové usporiadanie pri obnove pamiatok, úprave nehnuteľností a pri novostavbách nesmie presahovať ani ustupovať za historickú uličnú čiaru.
5. Historickú parceláciu je nutné zachovať. Je nežiaduce spájať stavebne alebo komunikáciami pôvodne samostatné historické parcely. Narušené časti pôvodnej parcelácie, t.j. historický obrys stavieb, je vhodné regenerovať.

IV. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE OBJEKTOVEJ SKLADBY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

1. VŠEOBECNÉ POŽIADAVKY

1. Pôvodný charakter tradičnej objektovej skladby zástavby Pamiatkovej zóny Markušovce: vyrovnaná zástavba reprezentačných obytných objektov v zástavbe ulice, s pohľadovo najvýraznejším renesančným kaštieľom ako podnožie dvoch dominantných stavieb – hrad, kostol, musí byť rešpektovaný pri prestavbách a novostavbách.

2. Významné pohľady v interiéri sídla na historické dominanty – hrad a Rím. kat. kostol sv. Michala a pohľad na kaštieľ a kúrie, ktoré sú chránené ako národné kultúrne pamiatky, musia ostať zachované. Nesmú byť prekryté prípadnou novou zástavbou, ani dočasnými objektmi situovanými na južnej strane obce pod cestou, a taktiež nie výsadbou vysokej zelene (viď výkres č. 3).
3. Je nutné v celom rozsahu zachovať podlažnosť nehnuteľností nachádzajúcich sa v pamiatkovom území a nenadstavovať ich o ďalšie podlažia. Týka sa to aj jestvujúcich rodinných domov, kde je nutné celkovú výšku obmedziť prízemím a sedlovou strechou. Potrebu rozšírenia obytnej plochy u rodinných domov možno riešiť citlivým zobytnením podkrovia, bez zvyšovania výšky hrebeňa strechy, s použitím strešných okien.
4. Pri objektoch, ktoré pôsobia v danom prostredí rušivo, či už svojou neprimeranou hmotou, nevhodnou novodobou úpravou fasád, prípadne nevhodnými strechami, je žiaduca ich rehabilitácia, stavebná úprava a zhodnotenie smerujúce k náprave ich nežiaduceho pôsobenia v prostredí pamiatkovej zóny (bývalá hasičská strážnica na úpätí hradného kopca).
5. Obnova pamiatok a úprava nehnuteľností v pamiatkovom území sa vykonáva na základe individuálneho posúdenia a usmernenia krajským pamiatkovým úradom podľa princípov uvedených nižšie.

2. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE A ÚDRŽBU PAMIATOK

1. Obnovu národných kultúrnych pamiatok možno v zmysle § 32 odsekov 2 - 4 Zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov vykonať až na základe rozhodnutia o zámere obnovy, v ktorom krajský pamiatkový úrad uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky, za ktorých možno predpokladaný zámer obnovy pripravovať a vykonávať tak, aby sa kultúrna pamiatka neohrozila, nepoškodila alebo nezničila, najmä či tento zámer obnovy možno pripravovať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie.
2. Pri obnove kultúrnych pamiatok je nutné zachovať pôvodnú (historickú) hmotu objektov, vrátane stratigrafie úpravy povrchov (vrstvy omietok, stierok, náterov a pod.), spôsobu zastrešenia a tradičnej krytiny.
3. Zachovať pôvodný (historický) výraz, hmotnú a priestorovú skladbu objektov. Objekty, resp. ich časti nenadstavovať o ďalšie podlažia.
4. Zachovať historické detaily (najmä: architektonickú výzdobu, tvaroslovné prvky, výplne otvorov, dlažby, umeleckoremeselné a remeselné prvky, dekorácie a podobne).
5. Rešpektovať historický nosný systém, pri jeho nevyhnutnej sanácii aplikovať totožné alebo príbuzné technológie, minimalizovať mokré procesy.
6. Rešpektovať základné komunikačné riešenia a dispozíciu objektu, akékoľvek zmeny v tejto oblasti prinášajú značný úbytok pôvodnej hmoty.
7. Pri zmene spôsobu využitia a prezentácie pamiatky prispôbiť a podriadiť nový

prevádzkový režim pamiatkovým hodnotám objektu. Pri novodobom zásahu do pamiatky, jej úprave alebo adaptácii, klásť dôraz na kvalitu realizácie. Novodobé zásahy, materiály a konštrukcie v každom ohľade podriaďiť historickým danostiam a výrazu pamiatkového objektu.

8. Bez podrobného zamerania a bez pamiatkového výskumu (ak o ňom rozhodne krajský pamiatkový úrad) nie je možné spracovať kvalitný projekt obnovy pamiatky, pri komplexnej obnove je nutné realizovať pamiatkový výskum bez výhrady.

3. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE A ÚDRŽBU NEHNUTEĽNOSTÍ V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

1. Úpravu nehnuteľností v pamiatkovom území možno v zmysle § 32 odsekov 5 -7 Zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov vykonať až na základe rozhodnutia o zámere úpravy nehnuteľnosti, v ktorom krajský pamiatkový úrad uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky vykonania úprav nehnuteľnosti v pamiatkovom území, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti. Krajský pamiatkový úrad zároveň určí, či tieto úpravy možno vykonať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie.
2. Pri úprave nehnuteľností v pamiatkovom území je nutné dodržať všetky požiadavky, uvedené vyššie, v odseku IV.2 tohto materiálu, ktoré sa vzťahujú na zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru. U interiérových úprav je nutné ich dodržať len vtedy, ak sa tieto prejavujú v exteriéri.

4. POŽIADAVKY PRE STAVBY NA NEHNUTEĽNOSTI (NOVOSTAVBY) V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

1. Stavba na nehnuteľnosti v pamiatkovom území a každý zásah do pamiatkového fondu má hľadať vzájomný vzťah medzi starým a novým a nevytvárať ich protirečenie. Koexistencia modernej architektúry a pamiatok má hľadať formálny súlad. Každý zásah v pamiatkovom území musí byť kvalitatívnym prínosom pre územie.
2. Umiestnenie novostavieb na mieste v minulosti zaniknutých stavieb musí zodpovedať urbanistickému a architektonickému charakteru prostredia. Na základe poznania je potrebné najprv zvážiť, akým spôsobom sa má novostavba vyrovnáť s odkazom zaniknutej stavby alebo jej časti.
3. Novostavba na parcele národnej kultúrnej pamiatky nesmie riešiť funkciu a kapacitu, ktoré môžu byť umiestnené v kultúrnej pamiatke. Nepripustná je nová zástavba na takejto parcele za predpokladu, že historický objekt zostane nevyužitý.
4. Rozsah pôdorysu prístavieb a novostavieb nesmie byť väčší ako je obvyklý rozsah obdobných stavieb v území. Novostavba nesmie byť kapacitne predimenzovaná a svojimi obslužnými kapacitami nesmie klásť neprimerané nároky na prostredie.
5. Výška korunnej rímsy novostavby bude odvodená od výšky korunných ríms objektov v bezprostrednom susedstve, alebo na základe historických dokumentov, preukazujúcich

pôvodnú výšku zaniknutej stavby. Novostavba má zároveň rešpektovať aj charakter a výškové usporiadanie okolitých historických objektov.

6. Novostavba musí zohľadniť charakteristickú výškovú gradáciu (stupňovanie) objektivej skladby od ulice do hĺbky parcely. Pre územie pamiatkovej zóny je vhodná prízemná nová zástavba so zvýšeným prízemím, so šikmou sedlovou strechou a s využitým podkrovím.
7. Tradičné architektonické princípy, najmä: zastavovacia schéma, celková kompozícia, pôdorysné a priestorové usporiadanie, orientácia, základný tvar strechy, materiálová skladba a farebnosť sú záväzné pre celé hmotné a priestorové usporiadanie prístavby alebo novostavby.
8. Okrem celkového objemu prístavby alebo novostavby je nutné dodržať aj zásadu charakteristického osadenia voči okolitému terénu, podľa vzoru tradičných stavieb v území a susediacich tradičných budov.

5. DOČASNÉ OBJEKTY A ZARIADENIA V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

1. Na návsí a v priestore hlavnej ulice (Michalská a ul. Sv. Jána Nepomuckého) sa nesmú umiestňovať také dočasné stavby, ktoré by toto územie mohli znehodnotiť, a to najmä svojím architektonickým stvárnením, objemovými parametrami, vzhľadom, spôsobom užívania, nutnosťou budovania sietí a použitými materiálmi.
2. Umiestnenie dočasnej stavby v pamiatkovom území bude krajský pamiatkový úrad posudzovať na základe jej nevyhnutnosti, odôvodnenosti a časovej potrebnosti, pričom pri jej výstavbe bude vyžadovať splnenie rovnakých štandardov, ako by išlo o stavbu trvalú.
3. Na verejnom priestranstve je prípustné umiestniť, bez obmedzenia z hľadiska ochrany hodnôt pamiatkového územia, zariadenie staveniska a jeho dočasné pripojenie na siete technického vybavenia.

V. POŽIADAVKY NA VÝŠKOVÉ USPORIADANIE OBJEKTOV V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

1. Celková výška jestvujúcich objektov v pamiatkovom území sa nesmie po úpravách a prestavbách zvyšovať. Nová obytná výstavba v pamiatkovom území musí byť riešená ako prízemná, s možnosťou zvýšeného prízemia, so sedlovou, príp. manzardovou strechou v miestne tradičnom sklone, s možnosťou využitia podkrovných priestorov. U verejných stavieb možno uvažovať i s výstavbou budov s dvomi nadzemnými podlažiami, ich schváleniu však musí predchádzať prísne posúdenie ich pôsobenia v uličných pohľadoch a na panorámu sídla.
2. Charakter strešnej krajiny musí zostať zachovaný. Predmetom ochrany v pamiatkovom území je tradičný tvar sedlových a manzardových striech, vrátane všetkých charakteristických atribútov (sklon, presah, odkvap, výška hrebeňa strechy a pod.), tvar strechy je zároveň slohotvorným dokumentom. Pri obnovách a úpravách striech objektov

v pamiatkovej zóne je neprípustné meniť tvar tradičnej strechy a odstraňovať komínové telesá.

3. Materiál a druh krytiny, použitý pri obnove či úprave strechy, má byť individuálne určený na základe poznania objektu: z miestneho zistenia, pamiatkového výskumu alebo podľa miestnej analógie. Výmena tradičnej krytiny, ak sa dodnes vyrába, za novodobé napodobeniny, prípadne úplne nové typy krytín, je nežiaduca. Odporúčaný materiál na krytinu pre pamiatkovú zónu Markušovce sú tvrdé skladané krytiny (napr. keramická škridla v prírodnom svetlom odtieni). Pre stavby z 20. stor. a hospodárske objekty je prípustná i sivá vlákno cementová krytina zo štvorcových šablón kladených diagonálne, prípustná je i plechová krytina z kvalitných druhov tabuľového plechu, plochá, bez výraznej profilácie.
4. Podkrovia v pamiatkovom území (okrem pamiatok, kde možnosť vstavby do podkrovia a spôsob jeho presvetlenia bude posúdený až na základe pamiatkového výskumu) je možné riešiť vstavbou v rozsahu najviac jedného podlažia. Na presvetlenie podkrovia u nehnuteľností v pamiatkovom území je možné použiť strešné okná v jednom rade, v primeranom množstve a rozmeroch (minimálna výpočtová hodnota presvetlenia v zmysle STN), strešné okná nezdužovať do dvojíc či skupín. Použitie vikierov prichádza do úvahy len u objektov, kde sa pamiatkovým výskumom preukáže ich opodstatnenie.
5. Strechy novostavieb v pamiatkovej zóne musia vychádzať z tradičných vzorov a podriaďiť sa okolitému prostrediu. Objemom, tvarom, výškou, proporciami, typológiou, krytinou sa musia inšpirovať miestnou historickou analógiou. Tvaroslovné prvky majú byť moderné, odzrkadľujúce súčasné trendy s vysokou technickou hodnotou, uprednostňujúce ušľachtilé a trvanlivé materiály. Je potrebné vyhýbať sa netradičným úpravám, ktoré sú pre pamiatkové územie Markušovce netypické a cudzorodé.
6. Objekty jestvujúcej modernej architektúry v pamiatkovom území s plochými strechami (novšie rodinné domy) nie je vhodné dodatočne dopĺňať šikmými strechami, ktoré by len zbytočne zvyšovali už výškovo predimenzované hmoty.

VI. POŽIADAVKY NA PRVKY ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU

1. ULIČNÉ INTERIÉRY A FASÁDY

1. Pri obnove fasád v pamiatkovom území je nutné zachovať alebo regenerovať celú historickú podstatu fasád (hmotnú aj estetickú), najmä: slohový výraz, členenie, proporcie plôch, svetlosť otvorov a kompozičné vzťahy.
2. Zachovať štukové tvaroslovie, pôvodné výplne dverných a okenných otvorov, telesá brán vrátane výplní, a pod. vrátane ich historickej povrchovej úpravy a farebnosti, dodržať pôvodné osadenie výplní v osteniach. Zmeny osadenia výplní a iné utilitárne stavebné úpravy ostenia (bez poznania stavebného vývoja objektu) sú neprípustné. Táto požiadavka platí aj v prípade, ak pôvodné výplne budú nahradené novými.

3. Omietkové členenia fasád obnoviť v pôvodnej technológii. Chýbajúce časti doplniť kópiami s dôrazom na zachovanie – regeneráciu ostrosti profilácie. Je neprípustné aplikovať novodobé zrnité nástrekové techniky pri povrchových úpravách pôvodne hladkých omietkových vrstiev.
4. Farebnosť fasád určuje krajský pamiatkový úrad na základe vyhodnotenia sondáže takto zameraného pamiatkového výskumu. V prípade, ak nie je možné zistiť autentickú farebnosť, bude určujúca typická farebná úprava pre daný typ architektúry a jej slohový výraz, v kontexte s farebnosťou fasád v súvisiacej zástavbe.
5. Nové okenné a dverné výplne musia zodpovedať rozmerom autentických okenných a dverných otvorov v objekte. Pri ich vyhotovení budú prednostne použité tradičné materiály, ktorými je v tomto prípade drevo.
6. Výber exteriérových zariadení predmetov, ktoré budú navrhované na umiestnenie v pamiatkovom území (lavičky, osvetľovacie telesá, odpadkové koše...) je nevyhnutné riešiť individuálnym prístupom na základe architektonického návrhu. Uprednostniť súdobé dizajnérske prvky pred neodôvodneným historizmom.

2. ULIČNÉ PARTERY A POŽIADAVKY PRE UMIESTNENIE REKLAMY

1. V priestore pamiatkovej zóny je neprípustné pre prípadné obchodné prevádzky realizovať akékoľvek výklady, naopak je nutné zachovať vidiecky charakter pamiatkovej zóny s uzavretosťou parterov jednotlivých objektov pred verejnosťou. Prípadné, prevádzkou vynútené vstupy (obchody, služby, recepcie hotelov), je nutné realizovať v súkromí, z podbráni a dvorov.
2. Požiadavky na bezbariérové vstupy je potrebné riešiť v prípade historických objektov s ohľadom na zachovanie a prezentáciu pamiatkových hodnôt.
3. Veľkoplošné reklamy (billboardy) sú v pamiatkovom území neprípustné. Informačné plochy je možné v pamiatkovom území situovať iba na základe komplexného návrhu na primeranej estetickú úroveň tak, aby nedochádzalo k prekryvaniu pohľadov na historickú architektúru a uličné priestory.
4. Označenie obchodných prevádzok a spoločenských zariadení je prípustné len v nevyhnutnom rozsahu, a to komorne, s vylúčením akýchkoľvek nápisových tabúľ. Možno použiť napr. vývesné štíty na primeranej tvarovej a materiálnej úrovni, s kvalitným individuálnym výtvarným a dizajnérskeým prejavom, osadené vedľa vjazdov na parcelu, mimo fasád s tvaroslovnými prvkami.

3. PROFIL TERÉNU A OPLOTENIE

1. Historická niveleta a profil terénu sú predmetom pamiatkovej ochrany. Všetky stavebné úpravy návsia, ulíc, dvorov, záhrad a pod. majú zachovávať historickú niveletu terénu a jeho ustálené usporiadanie vo vzťahu k objektom a pamiatkovému územiu.

2. Oplotenie nesmie svojím rozsahom, tvarom a použitým materiálom narušiť charakter stavby na oplocovanom pozemku a v jeho okolí. V pamiatkovom území je nutné zachovať a voliť tradičné historické formy oplotenia. V línii hlavnej ulice je nutné zachovať súčasný stav, t.j. parcely historicky uzavreté ponechať uzavreté spôsobom, ktorý vyplynul z ich vývoja. Neuzavreté parcely, ktoré boli tradične využívané na prechody do zadných častí parciel ponechať naďalej neuzavreté. Pri zástavbe nových rodinných domov na Školskej ulici je vhodné použiť oplotenie z dreva primeranej výšky, ktoré uzavrie pohľady do dvorov. Prinesie to efekt súkromia pre obyvateľov a v uličnom pohľade to oslabí účinok novej architektúry, kde bude možné nad dreveným oplotením vnímať len hmoty striech.

4. POVRCHY KOMUNIKÁCIÍ, VEREJNÝCH PRIESTRANSTIEV A DVOROV

1. Úprava verejných plôch, priestranstiev a komunikácií má zodpovedať historickej povahe sídla. Napriek polovidiackemu charakteru sídla, má mať úprava povrchov na hlavnej ulici (Michalská, Ulica Sv. Jána Nepomuckého) mestský charakter, s chodníkmi dláždenými kvalitnou kamennou dlažbou, pretože táto ulica tvorí pandant reprezentačnej slohovej architektúry. Úprava povrchu cesty, môže byť utilitárne riešená asfaltom.
2. Na chodníkoch na hradnom kopci je nutné, v súlade s pevnostnou stavbou, ponechať historický charakter prírodných peších chodníkov, bez vymedzovania obrubníkmi a s úpravou nutných stupňov v teréne prírodným kameňom.
3. Chodníky na ďalších uliciach (Podhradová, Školská, Odorínska cesta) možno riešiť i vhodnou betónovou dlažbou, pravouhlou, drobnejších rozmerov.)

5. OSVETLENIE VEREJNÝCH PRIESTOROV

1. Pre osvetlenie priestorov v pamiatkovom území je vhodné použiť svietidlá, adekvátne tradíciám a charakteru pamiatkového územia. Pre centrálnu časť hlavnej ulice (Michalská od Obecného úradu po Odorínsku cestu) a okrasné záhrady možno uvažovať i so zdobnejším tvarom svietidiel, ktoré budú vhodne dopĺňať súvisiace reprezentačné stavby a priestory, pre ostatné priestory v pamiatkovej zóne je vhodný jednoduchý tvar svietidiel, ktorý nebude rušiť jej vidiecky charakter.
2. V pamiatkovom území je prípustné individuálne nasvetľovať len najvýznamnejšie objekty. V prípade Markušoviec je to najmä hradný kopec s kostolom. Vhodné je i citlivé nasvetlenie detailov renesančného kaštieľa, príp. i ďalších reprezentačných stavieb, avšak komorným spôsobom tak, aby sa uplatňovali len v interiéri nočných ulíc, ale v celkovej panoráme sídla tvorili len podnož hradu. Takto nasvetlená panoráma bude pútavým obrazom pre nočné rýchliky na trase Košice – Bratislava, Košice - Praha.

VII. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE CHARAKTERISTICKÝCH POHĽADOV V ÚZEMÍ

1. V prípade pamiatkovej zóny Markušovce ide, vzhľadom na malý rozsah pamiatkového územia s koncentráciou mimoriadnych architektúr, o ochranu veľmi krehkých hodnôt, ktoré môžu byť narušené hoci aj jedinou nesprávne umiestnenou alebo objemovo nezvládnutou novostavbou. Novostavby v pamiatkovom území nesmú rušivo ovplyvňovať pôsobenie historických dominant a charakteristickej panorámy sídla. Táto požiadavka je zabezpečená danými výškovými limitmi a umiestnením novostavieb v súlade s bodom IV/4.
2. Pri návrhoch novostavieb a úprav objektov je žiaduce tvorivým spôsobom využívať regionálne urbanistické i architektonické princípy a tvaroslovie. Vždy je nutné harmonicky osadiť konkrétny typ stavby do existujúceho kontextu sídla. Stavba sa nesmie svojim pôsobením negatívne alebo dominantne presadzovať na úkor prostredia.

VIII. POŽIADAVKY NA OCHRANU SILUETY A PANORÁMY ÚZEMIA

1. Pre plnohodnotnú prezentáciu pamiatkovej zóny je potrebné zachovať vizuálne väzby z krajiny a diaľkové pohľady na siluetu a panorámu historického sídla z okolitej krajiny a najmä otvorenú panorámu od železnice z juhu. V územnom pláne je nutné riešiť novú zástavbu aj mimo pamiatkového územia takým spôsobom, aby nevstupovala do týchto tradičných diaľkových pohľadov.
2. Strategické dokumenty, týkajúce sa novej výstavby v katastri obce Markušovce a v katastri susediacich obcí, je nutné v zmysle Zákona č. 24/2006 Z.z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý nadobudol účinnosť 1. februára 2006, posudzovať i z hľadiska vplyvov na územie Pamiatkovej zóny Markušovce, a to najmä z hľadiska zachovania pohľadových koridorov na sídlo. (viď. výkres č. 1 Širšie vzťahy).
3. Úpravou zelene je nutné vrátiť dominanciu hradnému vršku (oprava hradu, svetlé, napr. škridľové strechy, svetlé omietky). Z vnútornej časti hradu a z hradobných murív je nutné odstrániť všetku zeleň, z vonkajšej časti hradu a kostola odstrániť dreviny (aj krovité) tak, aby došlo k uvoľneniu pohľadov na dominantu hradu a hradbové murivá. Ponechať len jedince s vysokou sadovníckou hodnotou, ktoré nebránia diaľkovým pohľadom.
4. Diaľkové pohľady z okolitej krajiny na sídlo je potrebné udržiavať tiež obmedzením ďalšej výsadby vysokej zelene v okolí sídla. Takáto výsadba je naopak vhodná na eliminovanie rušivých pohľadov v krajine (priemyselný a poľnohospodársky areál, osada Jareček).
5. Pre ochranu panorámy pamiatkového územia je žiaduce vypracovať návrh a vyhlásiť ochranné pásmo pamiatkovej zóny minimálne v rozsahu predpolia pred významnými architektúrami na južnej strane. Rovnako je vhodné formou ochranného pásma chrániť bezprostredné okolie hradnej vyvýšeniny, aby sa prípadnom neregulovanou zástavbou nedegradovala dominantnosť tohto priestoru.

IX. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK

1. K stavebnej činnosti, v rámci ktorej sa počíta so zasahovaním do terénu, je možné pristúpiť až po realizácii pamiatkového – archeologického výskumu, ak o jeho nevyhnutnosti rozhodne krajský pamiatkový úrad. Pre stanovenie podmienok obnovy národných kultúrnych pamiatok, ale často aj nehnuteľností na pamiatkovom území, je nutné vykonať na plochách dotknutých stavebnou činnosťou, pamiatkový – archeologický výskum. Terén uchováva informácie o výstavbe a prestavbách pamiatok a architektúry vôbec, ale aj informácie o iných (doteraz neznámych) nehnuteľných archeologických nálezoch, o procese nárastu terénu, povrchových úpravách a podobne. Archeologický výskum na ploche dotknutej stavbou môže priniesť nové a zásadné poznatky o charaktere dotknutej plochy – o jej historickej zástavbe, prípadne o procese nárastu terénu.
2. V odôvodnených prípadoch sa pripúšťa realizovať pamiatkový – archeologický výskum paralelne so stavebnou činnosťou, prípadne zabezpečením odborného dozoru prostredníctvom oprávnenej osoby. Výskum možno realizovať súčasne s výkopovými prácami. Ide predovšetkým o líniové stavby, ale tiež o stavby malých rozmerov. Pamiatkový – archeologický výskum nie je potrebné realizovať pri stavbách, na ktorých sa výkopové práce obmedzujú na minimum (napr. základy pod drobné hospodárske stavby, prípojky). Aj v tom prípade je však nutné zabezpečiť odborný dozor prostredníctvom správneho orgánu (osoby, oprávnenej na vykonávanie archeologického výskumu).
3. Ak je to predpísané v rozhodnutí o zámere obnovy pamiatky, prípadne v rozhodnutí o zámere úpravy nehnuteľnosti, je výskumná dokumentácia prípravnou dokumentáciou pre projektovú dokumentáciu stavby. Výskumná dokumentácia obsahuje, okrem iného, zhodnotenie nálezov a návrh režimu ochrany a prípadnej prezentácie archeologického náleziska. Na základe výsledkov pamiatkového – archeologického výskumu je možné stanoviť podmienky pre vyhotovenie projektovej dokumentácie a podmienky ochrany archeologických nálezov a nálezísk. Aby bolo možné premietnuť výsledky výskumu do projektovej dokumentácie, je nutné, aby k realizácii výskumu došlo ešte pred začatím jej spracovania. Táto požiadavka má byť striktno dodržaná predovšetkým v prípade realizácie väčších stavieb (hlavne novostavieb).
4. Prípadné archeologické náleziská, určené na prezentáciu v súlade s výsledkami archeologického pamiatkového výskumu, je nutné udržiavať v dobrom stavebno-technickom stave. Prezentácia archeologických nálezov by mala byť podmienená pamiatkovou hodnotou nehnuteľného archeologického nálezu a možnosťami súčasného stavu prostredia, v ktorom sa archeologický nález našiel. Spôsob regenerácie a prezentácie hlavne nehnuteľných archeologických nálezísk je možný nasledujúcou formou:
  - Náznakovým spôsobom - zvýraznením línie, napríklad priebehu architektúry, na základe presnej dokumentácie a zamerania do úrovne súčasného terénu, a to

farebným, rastrovým alebo druhovým odlíšením dlažby, vyhotovením informačného panelu esteticky dopĺňujúcim výraz pamiatkového územia.

- Prezentácia originálu in situ je možná v prípade nálezu mimoriadnej pamiatkovej a historickej hodnoty.
  - Začlenením pamiatkovo hodnotnej časti architektúry do dispozície nového objektu.
5. Prezentácia archeologických nálezov nesmie byť realizovaná na úkor ich dobrého stavebnotechnického stavu a pamiatkovej hodnoty, ktorú predstavujú. Podmienka udržovania dobrého stavebnotechnického stavu v prípade náznakovej rekonštrukcie je dodržaná, ak prípadné, pamiatkovým archeologickým výskumom zachytené architektúry, ostanú zachované, budú znovu zasypané vhodným materiálom a pri ďalšej stavebnej činnosti bude eliminovaná možnosť ich deštrukcie. Začlenenie starších architektúr do dispozície novších objektov, využívané už v minulosti, je možné realizovať pod podmienkou, že nebudú plniť nosnú funkciu a budú od novej stavby dilatované.

X. POŽIADAVKY NA ZACHOVANIE ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

1. POŽIADAVKY NA REGENERÁCIU ZELENE

1. Z vnútornej časti hradu a z hradobných murív je nutné odstrániť všetku zeleň, ktorá môže negatívne vplývať svojimi koreňmi a hmotou na stavbu hradu. Toto odstránenie zelene z následnou aplikáciou prípravku typu Roudup (na rezné plochy), je potrebné realizovať opakovane, viac krát, až do úplného úhynu drevín.
2. Z vonkajšej časti hradu je nutné odstrániť všetky dreviny (aj krovité) tak, aby došlo k uvoľneniu pohľadov na dominantu hradu a hradbové murivá. Aby nedochádzalo k opätovnému zmladeniu a nárastu drevín je potrebné rezné plochy natrieť viac krát prípravkom typu Roudup. Kvôli uvoľneniu pohľadov na hrad je potrebné výrubom odstrániť aj vysadené smreký pichľavé južne a západne od hradieb. V okolí hradieb je potom nutné udržiavať nízky pravidelne kosený trávnik tak, aby nenarástla krovitá zeleň. Sadové úpravy severne od hradu, v okolí parkoviska, je možné ponechať, lebo sa nachádzajú v dostatočnej vzdialenosti od hradu a nerušia diaľkové pohľady na hrad.
3. Vo vnútornej časti areálu kostola je nutné ošetriť dva vzrastlé staré jedince líp orezom suchých konárov, ošetrovaním hnilobných dutín a zviazaním korún uväzovacím systémom typu „Cobra“. Lipa na juhozápadnej strane kostola má rozsiahle hnilobné dutiny na kmene, a preto, aby nevznikli škody na zdraví a majetku, je nevyhnutné jej statické zabezpečenie uväzovacím systémom, ktorý bude fixovať strom aj v prípade odlomenia konárov. Uvedené ošetrovanie líp musí vykonávať odborne spôsobilá organizácia. Lipy po dožití bude potrebné nahradiť rovnakým druhom vysadeným na to isté miesto.
4. Novodobé sadové úpravy v okolí kostola sú akceptovateľné, ale vhodnejšia by bola jednotná výsadba jedným, prípadne dvoma druhmi, v okolí celého kostola s užšou

pyramidálnou korunou, napr. stĺpovitá forma hrabu obyčajného (*Carpinus betulus* 'Fastigiata').

5. Z okolia ohradného múru kostola je nutné odstrániť dreviny (aj krovité) tak, aby došlo k uvoľneniu diaľkových pohľadov na dominantu kostola. Ide najmä o náletovú zaburiňujúcu zeleň a vysadenú zeleň z nevhodných cudzokrajných druhov – najmä smrek pichľavý (*Picea pungens*) a tuja západná (*Thuja occidentalis*). Ďalej je potrebné realizovať prerezávku existujúcich drevín v okolí kostola a ponechať len jedince s vysokou sadovníckou hodnotou, ktoré nebránia diaľkovým pohľadom na dominantu kostola a ohradného múru kostola. Aby nedochádzalo k opätovnému zmladeniu a nárastu drevín je potrebné rezné plochy natrieť viac krát prípravkom typu Roudup. V okolí kostola je nutné udržiavať nízky pravidelne kosený trávnik tak, aby nenarástla krovitá zeleň. Na prudkom svahu južne od kostola pri štátnej ceste je nevyhnutné ponechať krovitú zeleň, ktorá má výrazný protierózny význam. Na tomto svahu je potrebné zvážiť odstránenie stromovitej zelene, ktorá pohľadovo čiastočne narúša väzbu na kostol.
6. Je nutné pravidelne vykonávať základnú údržbu parku renesančného kaštieľa (Michalská 59). V súčasnosti je zanedbaný orez a ošetrovanie vzrastlých líp v strednej časti parku, ktoré majú presychajúce koruny. Uvedené lípy je nutné orezať, v niektorých prípadoch odstrániť a nahradiť drevinami v rovnakom druhovom zložení. V strednej časti parku sa v súčasnosti realizovalo radikálne zmladenie tvarovaných plotov z tisu červeného (*Taxus baccata*), ktoré sa nechali prerásť do nadmernej hmoty. Niektoré časti živých plotov v dôsledku radikálneho zmladenia, sú presychajúce a nie je u nich viditeľné rašenie pukov. Keby došlo k ich úplnému odumretiu, bude potrebné tieto časti nahradiť výsadbou v rovnakom druhovom zložení. V severozápadnej časti parku boli odstránené vzrastlé dreviny, rastúce v blízkosti murovaného oplotenia, ktoré bolo nutné v týchto častiach opraviť. Výrubom došlo k odkrytiu väčšej časti steny, ktorá pôsobí v parku rušivo. K stene je preto potrebné vysadiť živý stálozelený plot, alebo ju nechať zarásť brečtanom vždyzeleným (*Hedera helix*), alebo inou popínavou drevinou.
7. V záhradách rodinných domov je žiaduce uprednostňovať pestovanie domácich druhov okrasných drevín. V záhradách, ktoré hraničia s parkom používať vzrastovo nižšie až stredne vysoké druhy, ktoré nebudú v hmote konkurovať historickému parku.
8. Na voľných plochách, ktoré sa nachádzajú bližšie k historickým stavbám, je možné pestovať len takú vysokú zeleň, aby jej hmota nebránila diaľkovým pohľadom na dominantné objekty historických stavieb. Pri výbere sortimentu drevín uprednostňovať domáce neinvazívne druhy. Z introdukovaných druhov sa môžu v menšej miere pestovať tie, ktoré sú habituálne podobné domácim druhom.

2. POŽIADAVKY NA REGENERÁCIU VODNÝCH PLÔCH A TOKOV V PAMIATKOVOM ÚZEMÍ

1. Pamiatkové územie obmýva z juhu rieka Hornád a zo severu Levočský potok. Je žiaduce zachovať brehy týchto vodných tokov v podobe prirodzených šikmých zazených

svahov. Regulácia brehov, vo forme spevnenia kameňmi v cementovom podklade, je možná len v kritických miestach, kde je zosuvom ohrozovaný majetok a bezpečnosť občanov a obce.

3. MALÁ ARCHITEKTÚRA A VÝTVARNÉ DIELA

1. V pamiatkovom území sa nenachádzajú diela historickej drobnej architektúry. Parkové a záhradné plochy možno doplniť vhodnou drobnou architektúrou na základe individuálnych projektov vysokej výtvarnej kvality.
2. Súčasná autobusová zastávka, umiestnená z hľadiska optimálneho fungovania v centre návšia, môže ostať na svojom mieste, nevyhnutné je však vyhotovenie nových prístreškov z ušľachtilých materiálov, ľahkej nosnej konštrukcie (kombinácia skla, príp. jeho náhrady z moderných materiálov a kovu). Architektúra tejto malej funkčnej stavby nesmie v priestore dominovať a nesmie potláčať pohľad na historické priestory a objekty.

Časť 4.

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE

Hlavná 25, 040 01 Košice

Pamiatková zóna Markušovce

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

1. Tieto zásady sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia podľa odseku 1 § 29 Zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon“) a podľa odseku 2 § 29 zákona sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu a **nadobúdajú účinnosť dňa 1. júla 2012.**

2. Zásady v časti 3 obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, prvkov interiéru a uličného parteru, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk a ďalších kultúrnych hodnôt pamiatkového územia, podľa odseku 3 § 29 zákona.

Ing. Kristína Markušová

riaditeľka

Krajský pamiatkový úrad Košice

Časť 5.

Prílohy

Použité podklady

- Zákon NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu (ďalej len „pamiatkový zákon“) v znení zákona NR SR č. 479/2005 Z. z. a zákona č. 208/2009 Z. z.
- Zásady ochrany pamiatkových území, Metodické usmernenie Ministerstva kultúry SR k § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, vydané v auguste 2002
- Európsky dohovor o krajine č. 515/2005 Z. z. (EDoK),
- Zákon č. 237/2000 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- Zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 55/2001 o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii,
- Usmernenie orgánov územného plánovania vo väzbe na § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, usmernenie Ministerstva životného prostredia SR uverejnené vo Vestníku Ministerstva životného prostredia SR, ročník X, 2002, čiastka 5, Časť III. „Stanoviská, správy a informácie, strana 87 a 88,
- Medzinárodné dokumenty ICOMOS o ochrane kultúrneho dedičstva.
- Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Markušovce, Ing. Eva Cvengrošová, 2010

Použitá literatúra

Súpis pamiatok na Slovensku 2, Bratislava 1969, str. 296-298

Bielich, M.: Rekonštrukcia hradu Markušovce. 1. etapa, severovýchodná stavba. Výskumná dokumentácia. Nitra 2006.

Javorský, F.: Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS 1980/1981, 108-126

Javorský, F.: Prieskumy výskumnej expedície Spiš. AVANS 1981/1982, 110-134

Slivka, M. – Vallašek, A.: Hradky a hrady na východnom Slovensku, Košice 1991

Mariássy.P.: X storočí rodu Máriássy, 2006

Použitá dokumentácia v archíve KPÚ Košice

Markušovce – návrh na vyhlásenie Pamiatkovej zóny, Ing. arch. Mária Slovákova, 2/1993

Ideový zámer, Eva Drahomirecká, 1988

Markušovce – hrad, Čiastočný architektonicko-historický výskum severovýchodného objektu, Ing. arch. Martin Bóna, 08/2006

PZ Markušovce, Obytná zóna „Za bocianom“, pamiatkový výskum urbanisticko-historický, PhDr. Norma Urbanová, Bratislava, 12.2009-02.2010

História Markušoviec pre budúcnosť obce, Zásady ochrany pamiatkovej zóny, Levoča, december 2006, Ing. arch. Zuzana Majerová a kol.

Použité mapové podklady

Mapa I. vojenského mapovania, koniec 18. stor.

Mapa II. vojenského mapovania, 1. pol. 19. stor

Katastrálna mapa Markušoviec z roku 1870, M 1:2 880 (KPÚ Košice, prac. Spišská Nová Ves)

Mapa Pamiatkovej zóny Markušovce (KPÚ Košice, prac. Spišská Nová Ves)

Katastrálna mapa Markušoviec – aktualizovaný stav k 11/2005)(KPÚ Košice, prac. Spišská Nová Ves)

Fotodokumentácia

Archív – Pamiatkový úrad SR Bratislava

Archív – Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Spišská Nová Ves

Ing. arch. Eva Šmelková, august 2010-12-07

Milan Paprčka, CBS sro, október 2010

Základné pojmy

Pamiatkové územie je sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a nálezísk, ktorý je z dôvodu ich ochrany podľa tohto zákona vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu.

Pamiatková zóna je územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a archeologickými náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť (ďalej len „PZ“).

Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmerný rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny (ďalej len „OP“). Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

Krajina je časť územia, tak ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činností a vzájomného pôsobenia prírodných alebo ľudských faktorov

Ochrana krajiny sú činnosti smerujúce k zachovaniu a udržaniu významných alebo charakteristických črt krajiny vyplývajúcich z jej historického dedičstva a prírodného usporiadania alebo ľudskej aktivity

Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko–remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany. Národná kultúrna pamiatka je hnutelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku.

Pamiatkový výskum je odborná činnosť zameraná na získavanie poznatkov o kultúrnych pamiatkach, pamiatkových územiach, archeologických nálezoch a o archeologických náleziskách. Vykonáva sa na prípravu obnovy a reštaurovania kultúrnych pamiatok, na vypracovanie zásad ochrany pamiatkových území a na vedecké a dokumentačné účely. Pamiatkový výskum môže vykonávať len fyzická osoba s osobitnou odbornou spôsobilosťou v príslušnom odbore na základe osvedčenia vydaného Ministerstvom kultúry SR.

Urbanisticko–historický výskum je druh pamiatkového výskumu, ktorého výsledkom je dokumentácia urbanisticko–historického výskumu pamiatkových území.

Územný priemet ochrany kultúrnych hodnôt je širší pojem, ktorý zahŕňa v sebe aj iné kultúrne hodnoty územia než len pamiatkové (NKP, územnú ochranu a pod.).

Širšie vzťahy dokumentujú dôležité začlenenia riešeného pamiatkového územia do štruktúry osídlenia.

O Zásadách všeobecne

- Zásady sú koncepčným dokumentom, ktorý sa má uplatňovať v praxi. Na tvorbe dokumentu sa má podieľať čo najširší kolektív odborníkov. Zásady nemôžu byť spracované bez spolupráce a prerokovania s externým prostredím (spracovatelia ÚPD, zástupcovia samosprávy, a pod.). V najvyššom štádiu rozpracovanosti je žiaduce predložiť zásady na pripomienkovanie mestu, alebo obci, ako aj všetkým odborným orgánom, ktoré vykonávajú hospodársku, alebo inú odôvodnenú činnosť v pamiatkovom území. V prípade, že v menších sídlach nie sú inštitucionalizované odborné zložky, je účelné vyžiadať si individuálne názory.
- Vychádzajú z urbanisticko–historického výskumu, ktorý môže vopred vypracovať oprávnená osoba na základe rozhodnutia KPÚ. V tom prípade je nutné uviesť spracovateľa, rok spracovania, možnosť využitia, prípadne požiadavky na doplnenie.
- Predpokladom pre kvalitné spracovanie Zásad je dobré poznanie pamiatkových hodnôt (predovšetkým urbanistických). Okrem urbanisticko–historického výskumu je vhodné pracovať aj s čiastkovými architektonicko–historickými a umelecko–historickými výskumami jednotlivých objektov, prípadne blokov ako aj výsledkami archeologických výskumov. Stručné zhrnutie výsledkov výskumov je pomôckou pre definovanie a analýzu pamiatkových hodnôt územia.
- Sú spracované v súlade s nariadením/rozhodnutím o vyhlásení pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.
- Spracúvajú sa zvyčajne na obdobie 10 – 15 rokov.

- Zo zákona sú určené KPÚ, orgánom štátnej správy a samosprávy a vlastníkom, keďže všetkým sa ukladá povinnosť zabezpečiť zachovanie pamiatkových hodnôt v území.
- Sú právnym dokumentom na základe toho, že o nich hovorí zákon (§ 29 pamiatkového zákona). Vo väčšine prípadov sú podkladom, alebo jedným z podkladov pre vydávanie rozhodnutí alebo stanovísk KPÚ. Platia teda pre ne aj všeobecné ustanovenia správneho poriadku, týkajúce sa nazerania do podkladov. Obstarávanie podkladov pre rozhodnutie ukladá zákon správnemu orgánu vo verejnom záujme, pričom skutočnosti všeobecne známe alebo známe správnemu orgánu z jeho úradnej činnosti (§ 34 ods. 6 zákona č. 71/1967 Zb.) sú jedným z podkladov v konaní a ak sa nimi rozhodnutie odôvodňuje, je potrebné ich v odôvodnení uviesť.
- Sú v princípe verejným dokumentom (aj keď z pamiatkového zákona nevyplýva povinnosť publikovať ho). Ak sa stanú podkladom pre konania a rozhodnutia KPÚ, môžu účastníci konania nahliadnuť do Zásad. Zásady ako verejný dokument majú byť prístupné aj vo forme informácie, v zmysle informačného zákona.
- Sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany (resp. podkladom pre rozhodnutia). Zákonodarca definuje spracovateľa Zásad KPÚ alebo oprávnenú osobu, neuvádza PÚ SR. PÚ SR má ale podľa § 10 ods. 2 písm. k) pamiatkového zákona poskytovať KPÚ odbornú a metodickú pomoc.
- Sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom pre spracovanie územno-plánovacej dokumentácie (ďalej len „ÚPD“). Povinnosť zapracovať Zásady do ÚPD má jej spracovateľ.

Vzhľadom k tomu, že Zásady sú podkladom pre spracovanie územnoplánovacej dokumentácie je potrebné zohľadniť pri ich spracovaní aj požiadavky zákona NR SR č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov a vyhlášky MŽP SR č. 55/2001 Z. z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii.

Usmernenie Ministerstva životného prostredia SR podáva orgánom územného plánovania výklad stavebného zákona a Vyhlášky MŽP SR č. 55/2001 Z. z. vo väzbe na § 29 pamiatkového zákona. Z tohto usmernenia vyplýva, že:

Územný plán regiónu - v súlade s § 10 ods. 2 písm. a) stavebného zákona stanovuje zásady a regulatívy ochrany národných kultúrnych pamiatok, ktoré podľa § 11 ods. 4 písm. i) vyhlášky MŽP SR č. 55/2001 Z. z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii predstavujú návrh koncepcie ochrany a využitia kultúrneho dedičstva.

Územný plán obce - v súlade s § 11 ods. 2 písm. d) stavebného zákona ustanovuje zásady a regulatívy ochrany a využívania kultúrno-historických hodnôt a významných krajinných prvkov predovšetkým vo vzťahu k návrhu funkčného využitia územia.

Územný plán zóny - v súlade s § 12 ods. 2 písm. g) stavebného zákona ustanovuje zásady a regulatívy začlenenía stavieb do okolitej zástavby, do pamiatkových rezervácií, do pamiatkových zón a do ostatnej krajiny.

V súvislosti s uvedeným je potrebné zdôrazniť, že nejde len o prebratie územného priemetu kultúrnych hodnôt – zásad ochrany pamiatkového územia do návrhu riešenia územnoplánovacej dokumentácie, ale o ich využitie a zapracovanie vo vzťahu na príslušný stupeň územného plánu, hlavne obsah a rozsah riešenia.

O ochrane pamiatkového územia pojednáva vyhláška MŽP SR č. 55/2001 Z. z. v:

§ 11 Obsah územného plánu regiónu

ods. 3 V základných údajoch sa uvádzajú, pod písmenom

g) vymedzenie ochranných pásiem a chránených území

návrh koncepcie ochrany a využitia kultúrneho dedičstva a návrh rozvoja rekreácie

ods. 6 Záväzná časť územného plánu regiónu, pod písmenom

b) zásady a regulatívy starostlivosti..., zachovania kultúrneho dedičstva...

§ 12 Obsah územného plánu obce

ods. 4 Riešenie územného plánu obce obsahuje, pod písmenom

vymedzenie ochranných pásiem a chránených území podľa osobitných predpisov

ods. 6 Záväzná časť..., pod písmenom

e) zásady a regulatívy zachovania kultúrnohistorických hodnôt...

§ 13 Obsah územného plánu zóny

ods. 4 Riešenie územného plánu zóny, pod písmenom

d) vyhodnotenie limitov územia, napr. limity využitia prírodných zdrojov a potenciálu územia, ochranné pásma, chránené územia, stavebné uzávery a iné rozhodnutia štátnych orgánov.....obmedzenia vyplývajúce.....z ochrany prírody a krajiny a kultúrnych pamiatok

f) začlenenie stavieb do okolitej zástavby, do pamiatkových rezervácií, pamiatkových zón a do ostatnej krajiny

ods. 5 Zastavovacie podm. na umiestnenie stavieb na jednotlivých pozemkoch určujú, pod písm.

c) prípustnosť architektonického riešenia stavieb z hľadiska zachovania charakteru existujúcej zástavby, napr. stavebný sloh, tvaroslovie, sklon strechy, použitie niektorých stavebných výrobkov, druh oplatenia

ods. 7 Záväzná časť územného plánu zóny..., pod písm.

e) regulatívy začlenenia stavieb do okolitej zástavby, pamiatkových rezervácií, do pamiatkových zón a do ostatnej krajiny